

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ДОСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Студентки 2 курсу, 3м групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації
«Комерційне право»

Меркулової Ірини
Валеріївни

Науковий керівник
д.ю.н., доцент

Мазаракі Наталія
Анатоліївна

Гарант освітньої програми
д.ю.н., доцент

Гончаренко Олена
Миколаївна

Київ-2020

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ	
1.1. Сутність та правова природа інституту досудового врегулювання господарських спорів.....	6
1.2. Співвідношення інституту досудового врегулювання спору з іншими суміжними правовими категоріями.....	12
1.3. Генеза правового регулювання інституту досудового врегулювання господарських спорів у законодавстві України.....	20
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ	
2.1. Порядок досудового врегулювання господарських спорів.....	30
2.2. Організація претензійної роботи на підприємствах.....	43
2.3. Переваги та проблематика розвитку інституту досудового врегулювання спору.....	49
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Спир є невідворотним явищем у процесі господарської діяльності суб'єктів підприємництва. У даний час внаслідок вільного розвитку економіки країни та зростання кількості осіб, які здійснюють комерційну діяльність, відбувається безпосереднє збільшення числа конфліктів, які виникають між ними. Сплата судового збору, тривалі строки розгляду справ у судовому провадженні, їх якість та результативність – аспекти, котрі змушують особу, чії права та інтереси порушено, задуматись щодо необхідності звернення до суду чи пошуку альтернативних варіантів вирішення спору. Одним із таких альтернативних способів є досудове врегулювання, котре відоме нашому суспільству як найбільш простий метод вирішення конфлікту без значних витрат та залучення третіх осіб.

З огляду на зазначене вище, актуальним залишається питання щодо функціонування інституту досудового врегулювання спору, його корисності, ефективності та досконалості. Досліджувані аспекти досудового врегулювання господарських спорів частково висвітлено у працях: І. А. Балюк [27], Р. Ю. Баннікова [46], Н. Вознюк [28], С.О. Граба [29], В.І. Коростей [31], Д.Л. Кузьміна [32], Н. А.. Мазаракі [33], М. Є. Меднікової [57], Є.І. Носирєвої [60], Л. Письменної [63], В. В. Резнікової [34], О. В. Савченка [35], Т. В. Степанової [38], Р. Ханік-Посполітак [40], О. С. Ткачука [39], Р. Шабанова [41], О. Ю. Шустіка [43] та інших.

Хоча роботи вказаних вище вчених і надали певної ясності щодо проблеми претензійного порядку врегулювання господарських спорів, проте більшість з них досліджують дане явище в рамках наукових статей, зосереджуючись на окремому аспекті явища, не здійснюючи повного та всебічного розгляду інституту. Тому в цій роботі ми спробували здійснити дослідження інституту досудового врегулювання господарських спорів більш комплексно, детально дослідивши його суть та місце серед альтернативних способів врегулювання конфліктів, розглянувши практичні аспекти застосування претензійного порядку

підприємствами, установами та організаціями, а також ефективність претензійної роботи на прикладі одного конкретного товариства.

Мета дослідження. Основною метою цього дослідження є комплексне та всебічне вивчення інституту досудового врегулювання господарських спорів, аналіз нормативно-правової бази, що регулює вказані відносини; виявлення проблемних аспектів у сфері цих суспільних відносин та її регулюванні.

Задля досягнення поставленої мети були визначені наступні **завдання**:

- дослідити сутність та правову природу інституту досудового врегулювання господарських спорів;
- прослідкувати за генезою розвитку інституту, зокрема законодавчими змінами щодо обов'язковості застосування даного інституту;
- визначити співвідношення досудового врегулювання з суміжними інститутами;
- дослідити практичні аспекти досудового врегулювання господарських спорів;
- прослідкувати за організацією претензійної роботи на підприємствах, установах та організаціях;
- виявити перспективи розвитку інституту;
- зазначити недоліки та прогалини у законодавчій базі, що перешкоджає розвитку даного інституту;
- надати пропозиції щодо подальшого розвитку та вдосконалення інституту досудового врегулювання спорів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини досудового порядку врегулювання спорів, їх ефективність та достатність; стан та перспективи розвитку даного інституту в Україні.

Предметом дослідження цієї роботи є досудове врегулювання господарських спорів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалась сукупність загальних методів наукового пізнання та спеціальних правових методів. Серед філософських методів варто виділити діалектичний метод, що

дозволяє визначити інститут досудового врегулювання як комплексне правове явище. За допомогою історичного методу було відстежено генезу розвитку інституту; системно-структурний метод дав змогу розглянути досудове врегулювання як певну систему; метод аналізу та індукції дав змогу здійснити аналіз суміжних категорій та визначити місце досудового врегулювання у сфері альтернативних методів врегулювання спорів. Також було застосовано методи синтезу, порівняння, узагальнення, прогнозування тощо.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що випускна кваліфікаційна робота є комплексним дослідженням інституту досудового врегулювання спору. Наукова новизна полягає у висновках та пропозиціях, які надані автором щодо подальшого вдосконалення розвитку інституту та законодавства України в даній сфері.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладені у статті «Генеза правового регулювання інституту досудового врегулювання господарських спорів у законодавстві України», що опублікована у збірнику наукових статей «Цивільне та комерційне право : виклики сьогодення». К.: Київ нац.- торг. -екон. ун-т, 2020. С. 60-67.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що наведені в цій роботі твердження та позиції можуть бути використані для подальших наукових дослідженнях даного інституту. Результати розгляду практичних аспектів інституту досудового врегулювання можуть сприяти подальшому розвитку та удосконаленню застосування інституту.

Структура роботи обумовлена актуальністю і метою дослідження. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, що включають шість параграфів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг рукопису становить 67 сторінок тексту, список використаних джерел складає 70 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

1.1. Сутність та правова природа інституту досудового врегулювання господарських спорів

Українському законодавству відома велика кількість способів та форм захисту прав і свобод юридичних та фізичних осіб у господарській сфері, серед яких найбільш часто застосованою є судова форма захисту. Звичайно, спори, які виникають між суб'єктами господарської діяльності, можуть вирішуватися за допомогою держави шляхом звернення до суду, проте такий формалізований механізм захисту є доволі затратним як у часовому, так і грошовому плані [43, с. 1]. Тому наразі виникає ситуація, коли все більша кількість осіб, котрі здійснюють підприємницьку діяльність, намагається владнати конфліктну ситуацію шляхом застосування позасудових способів, що не тільки розвантажує судову систему від величезного потоку справ, а й допомагає зберегти час, гроші та навіть партнерські відносини між сторонами у майбутньому [29, 177]. Завдяки генезі розвитку права Україна, як і інші сучасні країни, впроваджує дані способи для забезпечення оптимального функціонування підприємництва. Про необхідність таких процедур висловлювались ще досить давно, наприклад, німецький вчений Георг Ф. В. Гегель, пропонуючи зобов'язати сторони звертатися до офіційного суду та спробувати дійти до згоди самостійно [48, с. 176]. Сучасна позиція підтримує думку щодо дієвості таких процедур та необхідності їх впровадження.

Так М. І. Клеандров зазначає, що в економічній сфері однією зі стратегічних ліній вирішення проблеми зростання кількості судових справ має бути перенесення важелів із фази судового регулювання на досудові їх стадії. Також він стверджує, що так як за своєю суттю економічний спір є протиставленням позицій сторін, що явно та свідомо виражене останніми, між якими немає невирішених і антагоністичних протирічь, то в такому випадку етап

врегулювання цього протиставлення складається з двох стадій. Перша стадія - урегулювання спору цими сторонами, у крайніх випадках із залученням третьої сторони, та друга стадія – примусове вирішення спору внаслідок звернення стороною або обома сторонами до спеціально створеного органу [50, с. 163].

Одним із таких способів врегулювання конфлікту є досудове врегулювання спору, котрий є традиційним і давно сформованим інститутом. У науці процесуального права даний спосіб належить до неюрисдикційної форми захисту суб'єктивних прав та (або) законних інтересів, що полягає у зверненні однієї зі сторін до іншої з вимогою про добровільне виконання покладених на неї обов'язків без залучення до того державних органів чи інших громадських інститутів, як то відбувається при застосуванні юрисдикційної форми захисту [65, с. 317].

Є. І. Носирева вважає основною ознакою врегулювання спору його цільову спрямованість на усунення розбіжностей, узгодження позицій, виходячи з взаємних інтересів сторін, а не зі з'ясування протиріч між сторонами і встановлення того, хто правий і хто винен. На її думку, до числа досудових відносяться тільки ті процедури, які спрямовані на врегулювання суперечок, але не на їх дозвіл. Цільова спрямованість на усунення розбіжностей передбачає застосування «більш м'яких» методів роботи з правовими конфліктами. З цієї причини «не може відноситися до досудового врегулювання порядок звернення в спеціальні позасудові органи, створені для вирішення спорів» [60, с. 182].

Українське законодавство не містить безпосереднього визначення даного інституту. Ні в Господарському кодексі України, ні в Господарському процесуальному кодексі України це поняття не було чітко закріплене законодавцем. Тому для дослідження сутності досудового врегулювання вважаємо за доцільне звернутися до науки. В юридичній літературі не вироблено єдиного підходу щодо визначення даного поняття. Так, Р. Ю. Ханік-Посполітак та В. В. Посполітак зазначають, що «досудове врегулювання спорів є спеціальною процедурою, що передує зверненню сторін спору до суду з позовною заявою щодо вирішення спору» [40, с. 42]. Проте в даному тлумаченні вбачаємо недолік

з приводу фрази «що передує звернення до суду», адже таке формулювання, на нашу думку, призводить до хибного розуміння досудового врегулювання, як обов'язкової процедури перед зверненням до суду.

В. В. Резніковою надається більш вдале визначення досудового врегулювання господарських спорів як «сукупності заходів, які підлягають здійсненню стороною, права якої порушено, для безпосереднього вирішення спору, що виник, зі стороною, яка є порушником майнових прав чи інтересів» [34, с. 228].

На думку О. В. Савченка, досудове врегулювання включає в себе окрім направлення один одному претензій, ще й процедуру ведення між суб'єктами конфлікту переговорів, обміну кореспонденцією та застосування інших способів і заходів, які допомогли б врегулювати суперечку [35, с. 66]. Хоча ми і погоджуємось з трактуванням інституту не тільки у вузькому претензійному значенні, а й включенні інших заходів, проте вважаємо визначення автора доволі нечітким та потребуючим детальнішого уточнення, адже фраза «інших способів і заходів» дає можливість широко тлумачити ці «інші способи і заходи», включаючи до переліку й альтернативні способи або навіть, якщо сильно заглиблюватись, – то і не завжди законні, що теоретично теж можуть «допомогти врегулювати суперечку». Також автор стверджує, що суть інституту лежить в отриманні додаткового засобу захисту законних прав та інтересів учасників правовідносин у господарській сфері. Основною ж метою, на його думку, досудового врегулювання є запобігання негативного впливу контрагентом на підприємницьку діяльність суб'єкта господарювання [35, с. 69].

М. Є. Меднікова для кращого розуміння поділяє даний інститут на дві складові: 1) у матеріально-правовому значенні - це сукупність фіксованих в письмовій формі правових засобів врегулювання суперечок, які використовуються між суб'єктами до звернення або без подальшого звернення до суду, на підставі і в порядку, визначеному укладеним між сторонами договором або законом; 2) у процесуальному значенні - це обов'язкова умова для реалізації зацікавленою особою свого права на судовий захист в тому випадку, якщо

досудовий порядок передбачений законом або договором [57, с. 9]. На нашу думку, саме поділ даного інституту на дві площини дав змогу повністю визначити категорію з урахуванням усіх її особливостей, виправивши недоліки зазначених вище авторів.

Отже резюмуючи вищевказане, хочемо виділити основні ознаки даного інституту: 1) є сукупністю способів та засобів, що складають певну процедуру; 2) застосовується безпосередньо суб'єктами між якими виник спір без застосування незалежних третіх осіб чи спеціально створених органів; 3) метою є вирішення конфлікту задля відновлення порушених прав та інтересів шляхом усунення розбіжностей та узгодження позицій; 4) дана процедура передує зверненню до суду або ж повністю його замінює.

Саме такі ознаки і притаманні інституту претензійного врегулювання господарських спорів, метою запровадження якого було досудове врегулювання та розвантаження судової системи

У науковій літературі поряд із поняттям інституту «досудового врегулювання» також може застосовуватися поняття «претензійне врегулювання господарських спорів». Якщо звернутися до словника, то претензія тлумачиться як письмове звернення кредитора до боржника про сплату боргу і виконання договірних та інших зобов'язань; а претензійний порядок трактується як досудове (доарбітражне) врегулювання спірних питань між кредитором і боржником [44].

В. І. Коростей зазначає, що претензійна робота є комплексом як організаційних, так і правових дій, що здійснюються юридичною або ж іншою службою, на яку покладено обов'язок з підготовки, розгляду претензій, надання ґрунтовних відповідей, які базуються на вимогах законодавства та сприятимуть захисту прав та інтересів підприємства [31, с. 158].

Претензійний порядок врегулювання спору безпосередньо пов'язаний із претензійною роботою, яка відповідно до рекомендацій «Про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, в установі, організації», наданих Міністерством юстиції України від 23.01.2007 року № 35-14/7, складає комплекс дій з підготовки, одержання та складання документів, необхідних для

пред'явлення і розгляду претензій; їх пред'явлення і розгляд боржником; здійснення організаційно-технічних заходів (реєстрація, облік, зберігання та відправка претензійних матеріалів); забезпечення контролю за претензійною діяльністю; розгляд, аналіз, узагальнення результатів та підготовка висновків, пропозицій щодо поліпшення роботи [18].

А. М. Коломійцев слушно вказує, що так як суть претензійної роботи полягає в переконанні боржника добровільно виконати зобов'язання та можливості уникнення подальшого звернення до суду, то і підготовку претензії повинні здійснювати саме особи, що володіють правовими, а не технічними знаннями, що допоможе юридично правильно обґрунтувати висунуті вимоги задля успішного досудового врегулювання конфлікту [52, с. 34].

На нашу думку дослідження лише визначення певного поняття не дає змогу повноцінно та багатогранно зрозуміти будь-яку категорію. Вважаємо за доцільне для більш точного розуміння інституту розглянути досліджуваний інститут через призму його функцій. Погоджуємось зі З. Л. Алмазовою, котра зазначає, що вивчення функцій певного явища є фактично вивченням даного явища, адже за допомогою цього досліднику надається можливість розібратися в суті та природі певного механізму, усіх його сторонах не тільки у статиці, а й у динамічному стані. Сам же термін «функція» має різні значення в різних наукових галузях, але спільною у кожній з наук все одно залишається придатність терміну для характеристики тої чи іншої динамічної структури чи системи [45, с. 35].

Найбільш повно дане питання було розглянуто Р. Ю. Банніковим. Він стверджує, що функціонувати можуть тільки достатньо організовані та складні системи, якою і є досудовий порядок врегулювання спорів. Сама ж функція даного інституту є нормативно закріпленою спрямованістю його впливу задля визначення дійсності спору, його врегулювання та мінімізації затрат. Стосовно процесуальних функцій інституту досудового врегулювання спору вчений виділяє:

- 1) цільові установки, реалізовані за допомогою функцій, до яких відносяться визначення дійсності спору, його врегулювання, концентрацію

судового процесу та мінімізацію судових витрат [46, с.19]. Визначення дійсності спору тісно пов'язане з розумінням моменту виникнення спірних правовідносин. Як зазначає А. М. Нехороших, для виникнення спору про право явно недостатньо усвідомлення особою факту порушення або оспорювання його суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу. Спір про право виникає тоді, коли формується структура спору, виникають спірні правовідносини, а також формується підстава претензійної вимоги і збираються докази. Тому, на його думку, початок стадії виникнення спору про право пов'язаний з формуванням претензійної вимоги, а закінчення - з їх пред'явленням особою, у котрої виникли ці вимоги безпосередньо до зобов'язаної особи або ж до уповноваженого на розгляд даного спору державного органу [59, с.49]. З даною позицією ми не повністю згодні, адже вважаємо, що саме процес формування певних вимог однієї сторони господарських правовідносин без їх пред'явлення чи доведення до відома іншій стороні не є початком виникнення спору чи переходом у спірні правовідносини.

З висновками А.М. Нехороших також не погоджується Р. Ю. Банніков. Останній вважає, що виникнення спору про право не можна пов'язувати з формулюванням претензійної вимоги і збором доказів. Вчений аргументує свою позицію тим, що зацікавлена особа може скільки завгодно формулювати свої правові вимоги, збирати докази, проте ці дії не мають процесуального значення. Збір доказів цілком можливий і без пред'явлення відповідних вимог, як і пред'явлення вимог до зобов'язаної сторони можливе без доказів взагалі. Спір про право виникає, структура його формується при порушенні або оспорюванні суб'єктивного права або законного інтересу учасника матеріальних правовідносин. У цей момент звичайні правовідносини перетворюється у спірні правовідносини. Інакше незрозуміло, що саме намагаються врегулювати сторони правовідносин у рамках досудової процедури [46, с.20].

Підсумовуючи думку вченого, можемо зазначити, що при переході господарських правовідносин в площину спірних існує своєрідна «демаркаційна лінія», тобто межа, перейшовши котру, відносини трансформуються у спірні.

Дана лінія - це офіційне пред'явлення однією стороною своїх вимог зобов'язаній стороні, що у свою чергу об'єктивує цей спір. Як вказував сам вчений: «об'єктивізація спору відбувається тільки в момент офіційного пред'явлення вимог уповноваженою на це стороною. Одним із способів такої «об'єктивізації» може бути досудовий порядок врегулювання суперечок» [46, 21].

Щодо концентрації судового процесу за допомогою інституту досудового врегулювання спору А. В. Малюкіна зазначає, що суть концентрації полягає у своєчасному здійсненні процесуальних дій у належній послідовності з метою зосередження процесуального матеріалу в суді першої інстанції в обсязі, необхідному для правильного вирішення справи, а також при необхідності забезпечення ефективної перевірки судового рішення. Саме за допомогою проходження досудових процедур вимоги можливих майбутніх позивачів і заперечення відповідачів конкретизуються, набувають закінченого характеру. Сторони знають, чого вони дійсно хочуть і не затягують судовий розгляд коригуванням вимог і заперечень, приведенням необґрунтованих аргументів і т.д [56, с. 4]. Ми погоджуємося з даною думкою, вважаючи що навіть у випадку не результативності спроби врегулювання сторонами конфлікту самостійно, процедура досудового врегулювання спору все одно є своєрідним мостом між двома видами відносин, протягом проходження якого сторони мають можливість та час сформулювати та конкретизувати свої позиції, зрозуміти наміри та ставлення учасників до ситуації, що виникла, а у випадку надання відповіді на претензію навіть сформулювати для майбутнього звернення до суду свою доказову базу та лінію захисту. Проте потрібно зазначити, що сама концентрація судового процесу починається вже на стадії відкриття судового провадження, коли позивач, зокрема, додає до своєї позовної заяви копію документів, що підтверджують дотримання порядку досудового врегулювання спору.

2) процесуальні засоби досягнення цих цілей, до яких належать повернення або залишення позовної заяви без розгляду, віднесення судових витрат на порушника досудової процедури, незалежно від результату справи;

3) відповідні процесуальні норми, тобто дані положення щодо процесуальних засобів досягнення цілей інституту, знайшли своє закріплення у нормах ГПК України, інших спеціалізованих правових актах, де вказані несприятливі процесуальні наслідки, які можуть бути застосовувані за недотримання досудового порядку врегулювання спору [46, с. 20].

Вважаємо концепцію розгляду функцій інституту досудового врегулювання спору через призму трьох взаємопов'язаних складових, запропоновану Р. Ю. Банніковим разом з певними ремарками інших дослідників, досить вдалою та чіткою. Адже саме за допомогою цих трьох блоків нам вдалось всебічно зрозуміти всю сутність як функцій, так і самого інституту, починаючи з основних цілей інституту, закінчуючи їх реалізацією та нормотворчою підтримкою з боку законодавця.

Отже, оскільки чіткого нормативного формулювання на даний час в українському законодавстві немає, доцільно вважати, що найбільш широко поняття «інституту досудового врегулювання господарських спорів» можна розкрити за допомогою послідовного аналізу наукових категорій та концепцій. У свою чергу, вважаємо, що ми в повному обсязі розкрили сутність та правову природу даної категорії через призму наукових поглядів на предмет, ознаки, властивості та процесуальні функції.

1.2. Співвідношення інституту досудового врегулювання спору з іншими суміжними правовими категоріями

Спори були, є і будуть невід'ємною частиною суспільного життя. Так як спір пов'язаний з порушенням чийось прав та інтересів, то його вирішення фактично полягає в захисті цих порушених прав та інтересів, тобто їх визнанні, відновленні та досягненні справедливості. Українська, як і зарубіжна, правова система передбачає широкий спектр захисту свої прав та інтересів, не обмежуючись лише судовою. Зараз складається ситуація надання суб'єктам господарювання широкого інструментарію для урегулювання спірних ситуацій, в

основі чого лежить основоположний принцип свободи вибору та вільного волевиявлення сторін. Тобто особи, між якими виник спір, мають право обрати між судовим способом вирішення спору та іншими, альтернативними можливостями його врегулювання. Отже, враховуючи вищевказане, вважаємо найбільш доцільно розглянути усі наявні способи вирішення спору у дихотомії «судові – позасудові». Враховуючи такий поділ до суміжних правових способів, методів, прийомів врегулювання спору можемо віднести усе те, що застосовується поза судом, до звернення або ж взагалі без звернення до суду, звичайно, в межах закону.

Виходячи з позиції, що у сторін спору наявне право вибору між двома абсолютно різними формами, на нашу думку, виникає можливість прирівняти позасудові способи до альтернативних. Цю позицію можемо аргументувати тим, що саме у собі поняття «альтернатива» згідно з словником «є необхідністю вибору між двома або кількома можливостями, що виключають одна одну, а альтернативний - це той, що містить у собі альтернативу [37]. Сам термін «альтернативне вирішення спорів» вперше був введений у вжиток у 60-х роках минулого століття у США для позначення неформальних і гнучких способів врегулювання конфліктів на противагу офіційному правосуддю. У слові «позасудовий» - префікс «поза» за словниковим тлумаченням вказує на перебування за межами чого- або кого-небудь, тому «позасудова» може розглядатися як процедура, яка застосовується за межами суду, судового провадження, що як ми бачимо, перегукується з категорією «альтернативний» [64, с.318]. Юридичний словник «Black's Law Dictionary», більше відомий як словник Блека, має таке поняття як Alternative Dispute Resolution (ADR), тобто Альтернативне Вирішення Спорів (далі – АВС), що означає процедуру для вирішення спорів іншими, відмінними від судового способами, такими як медіація, арбітраж [70].

Наприклад, А. Ю. Коннов визначає АВС як систему взаємопов'язаних дій сторін та інших осіб з розгляду спору, спрямованих на його позасудове врегулювання або вирішення з використанням примирних чи інших, не

заборонених законом, процедур, що здійснюються, як правило, на підставі добровільного волевиявлення сторін. У його трактуванні прослідковується розуміння АВС як способу позасудового врегулювання конфліктної ситуації [54, с. 67]. А. А. Бегаєвою також надається досить широке тлумачення, яке визначає АВС як сукупність процедур і правил, заснованих на принципах добровільності, справедливості, відсутності владного елемента, розроблених або застосованих сторонами спору для вирішення юридичного конфлікту без звернення до судових органів [47 с. 42].

Найбільш близьким для нас видається трактування Д. Н. Міхель, котра сприймає АВС як «систему недержавних способів захисту прав, заснованих на добровільному і самостійному виборі найбільш ефективного для конкретних спірних правовідносин і не забороненого законом способу вирішення спору, при якому сторони самостійно і / або за допомогою третьої нейтральної сторони визначають, як свої процесуальні права і обов'язки, так і порядок вирішення спору, а виконання прийнятого рішення ґрунтується на вільному виборі і бажанні сторін врегулювати, що виникли розбіжності» [58, с. 11].

Проте існують й інші точки зору щодо дихотомічного поділу способів захисту, зокрема, М. Є. Меднікова у своїй дисертаційній роботі виділяє альтернативне вирішення спорів, що включає в себе позасудові та судові види, і досудове врегулювання спорів. У той же час авторка зазначає, що такий розподіл є досить умовним і має виключно теоретичний характер, адже одні і ті самі інститути можуть бути використані на різних етапах і, як наслідок, переходити з одного у інший [57, с. 9]. Позиція Р. Ю. Ханік-Посполітак та В. В. Посполітак полягає у розмежуванні даних інститутів таким чином: словосполучення «позасудове врегулювання» повинно застосовуватись у випадках, коли маються на увазі механізми, що відбуваються за межами судового провадження, «альтернативне» - коли особи намагаються вирішити спір без застосування суду за допомогою інших можливих та доступних способів, а «досудове» є таким, що передуює зверненню особи до суду, а у деяких випадках є необхідною передумовою для такого звернення. Виходячи з цього, вони резюмують, що якщо

«альтернативне» та «позасудове» є тотожними поняттями, які можуть взаємозамінити один одного і полягає у залучення до процесу, як правило, третьої особи, то інститут досудового врегулювання є окремою процедурою, яка передуює зверненню до суду [40, с. 42]. В той же час автори не надають у своїй роботі чіткого розмежування, які методи відносяться до кожної з цих трьох категорій, що як наслідок, створює невизначеність внаслідок схожості цих трьох категорій і наданих ними пояснень один на одну.

В іноземних джерелах у переважній більшості вживається визначення «альтернативне вирішення спорів», а поняття «позасудове» вживається досить рідко, найчастіше як синонім до АВС. Так відповідно до п. 5 преамбули Директиви 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 р. про альтернативні способи вирішення спорів у сфері захисту прав споживачів та Директиви 2009/22/ЄС від 23 квітня 2009 року про альтернативне вирішення спорів зі споживачами вказується на те, що альтернативне вирішення спорів пропонує просте, швидке та недороге позасудове вирішення спорів [67].

Також дві правові категорії «позасудовий» та «альтернативний» прирівнюються й українським законодавцем. Так відповідно до п. 5.4. Стратегії реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої указом Президента України від 20.05.2015 року № 276/2015 до системи завдань, заходів та результатів реформування системи судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів входить «розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва, розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями або розглядатися судами у спрощеному провадженні...» [15].

Отже, ми можемо зазначити, що хоча єдиного підходу щодо такого поділу ні в науці, ні в практиці вироблено не було, проте у більшості випадків простежується спільна ідея, що перекликається з нашою пропозицією щодо поділу способів врегулювання на «судові – позасудові (альтернативні)», що

відповідно до сьогоднішніх реалій найкраще сприяє формуванню чіткого уявлення щодо усього спектру методів вирішення спорів.

На підтвердження нашої позиції пропонуємо звернутися до думки О. Ткачука, котрий розглядає АВС як самостійний порядок захисту, що складає альтернативу саме судовій формі захисту [39, с. 28]. Так Т. Шинкар альтернативне вирішення спорів розглядає через опис його як досягнення взаємної згоди та припинення конфліктів на підставі добровільного волевиявлення сторін та в переважній більшості за правилами, що самостійно встановлюються сторонами за їх згодою, без винесення акту в судовому чи адміністративному порядку [42, с. 220].

Велика кількість спорів різного характеру зумовила наявність такої ж великої кількості методів їх вирішення, тому вважаємо, що найкращим способом їх відокремлення від судових буде виокремлення спільних рис, ідей та цілей цієї категорії. Н. Вознюк з цього приводу зазначає такі спільні ідеї даного способу вирішення спорів, з якими ми погоджуємось: добровільність участі сторін у вирішення спору; досягнення угоди шляхом переговорів; можливість залучення нейтральної третьої особи (це може бути третейський суддя, медіатор тощо); можливість сторін самостійно визначати спосіб взаємодії для вирішення конфлікту; рівність та контроль кожної зі сторін за процедурою розгляду; зменшення емоційного напруження між сторонами; дозволяє зберегти ділові відносини у майбутньому та власну репутацію [28, с. 82].

Враховуючи вказані вище ознаки та описані нами у підрозділі 1.1. даної роботи сутність та правову природу досудового врегулювання спорів, вважаємо, що до альтернативного/позасудового вирішення спору належить і інститут досудового врегулювання спору. Академічний тлумачний словник у слові «досудовий» трактує «до» як префікс, що вживається для позначення події, якому передують певна інша подія, отже виходячи з цього, досудовий є таким, який має місце до суду. Якщо ж звернутись до Господарського (надалі - ГКУ) та Господарського процесуального (надалі - ГПК України) кодексів України, то можемо прослідкувати наступну ситуацію. У статті 19 Господарського

процесуального кодексу використовується термін «досудове врегулювання», а стаття 222 Господарського кодексу України має назву «Досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності». Керуючись положенням, викладеним у цих статтях про те, що особи, які порушили права і законні інтереси інших осіб, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії чи позову, можна зробити висновок, що законодавець відносить до інституту досудового врегулювання саме пред'явлення претензії. Це підтверджується і тим фактом, що стаття 222 ГКУ повністю присвячена саме претензійному порядку вирішення спорів, процедурі подання, отримання претензії, надання відповіді тощо.

Для того, аби підтвердити нашу позицію щодо належності претензійного порядку до альтернативних методів врегулювання спору, вважаємо за доцільне звернутись до думки Мазаракі Н.А., котра вважає, що спектр методів АВС має досить широкий діапазон, шкала якого побудована за зростанням ролі третьої сторони у спорі. Тобто до початкових методів відносяться такі, де сторони намагаються врегулювати спір самостійно без залучення незалежного посередника, а згодом у кожному наступному методі можливість врегулювання самостійно зменшується, а роль третьої сторони навпаки збільшується [33, с. 99].

До таких методів Наталія Анатоліївна відносить:

- колаборацію (взаємодію) – метод, що спрямований на досягнення спільної мети, об'єднання ресурсів та врегулювання спорів;
- практику взаємодії – для вирішення проблемних питань призначаються юристи, котрі шляхом переговорів врегульовують конфлікт;
- переговори через посередників - за процес врегулювання спору відповідає посередник, а сторони контролюють лише зміст його вирішення;
- міні-суд – створюється колегія зі сторін спору та нейтрального посередника (досліджує обставини, технічні деталі або питання права), завданням якої є оцінка умов щодо необхідності переходу до медіації.
- ранню нейтральну оцінку – здійснюється нейтральним посередником, котрий досліджує спір та надає йому свою незалежну оцінку;

- медіацію-арбітраж – у випадку неможливості сторін дійти до консенсусу медіатор переходить у роль арбітра та виносить обов'язкове рішення;
- арбітраж-медіацію – спочатку арбітр виносить рішення у порядку арбітражу, згодом сторони намагаються вирішити спір за допомогою медіації;
- омбудсмена – на основі скарг незалежний посередник розглядає недобросовісні дії органів влади, проводить розслідування тощо;
- присудовий арбітраж – можливість надання рішенню статусу обов'язкового за умови відсутності заперечень сторін;
- раду з урегулювання спорів – формується одразу при укладенні договору для вирішення можливих спорів у майбутньому;
- експертне рішення - призначений сторонами експерт виносить обов'язкове рішення на основі виключно умов договору;
- арбітраж – обов'язкове рішення виноситься нейтральним суддею, обраним сторонами;
- адміністративний трибунал – більш неформальна процедура порівняно з судочинством;
- приватного суддю – рефері, якого призначає державний суд [33, с.102].

Хоча сторони і не застосовують незалежного посередника, проте вони використовують при претензійному врегулюванні метод взаємодії один з одним, ведучи як усні так і письмові переговори за допомогою претензій чи відповідей на претензії [61, с. 181]. Цим самим учасники спору намагаються вирішити конфлікт без застосування судових процедур в надії уникнути усіх ризиків, що тягне за собою звернення до суду, з огляду на невизначеність законодавства, судові витрати тощо, шляхом висловлення власних позицій, за можливості, знаходження певного компромісу та найбільш прийняттого варіанту для кожного. При цьому всьому даний спосіб є не настільки «жорстким» по відношенню сторін один до одного, а як наслідок дозволяє у майбутньому, у випадку результативності врегулювання спору досудово, зберегти ділові відносини.

Н. Н. Леннуар з цього приводу зазначає, що ряд авторів, котрі розглядають претензійний порядок з точки зору російської доктрини, відносять даний інститут до самостійного окремого методу альтернативного вирішення спорів, деякі послідовники американської доктрини АВС – до методу мирової угоди, інші ж – до методу примирення [55, с. 10]. Тобто точки зору є різні, проте не зважаючи на варіації поглядів, у переважній більшості випадків інститут досудового врегулювання відносять до альтернативних способів.

Це підтверджується наявністю спільних ідей та ознак між ними. Погоджуємось з Мазаракі Н. А., котра зазначає, що фундаментальним принципом АВС є досягнення сторонами спору угоди шляхом переговорів. Як вже вказувалось нами раніше, саме таким і є основне завдання інституту досудового врегулювання спорів. Також до основних ідей авторка наводить здатність сторін самостійно визначати порядок та результат спору у найбільш прийнятному та справедливому варіанті, маючи змогу домовитись і з приводу інших нюансів / аспектів для можливості подальшої взаємодії. Під час вирішення спору сторони можуть, на відміну від досудового врегулювання, враховувати обопільні та індивідуальні інтереси та потреби, комерційні (збереження та покращення ділових відносин), персональні інтереси (збереження персональних чи сімейних відносин, поваги до приватного життя), знайти більш ефективний шлях задоволення даних інтересів, уникнути стресу судових процедур, потенційних ризиків у випадку програшу, пришвидшити вирішення спору тощо.

Отже, можемо зазначити, що єдиної спільної думки як у законодавця, так і у науковців щодо чіткого визначення досліджуваних категорій, які зіставлялися в даному розділі, вироблено не було. Проте з наведених різних досліджуваних теоретичних концепцій, практичного застосування даних понять на міжнародній арені, а також нормативного врегулювання в українському законодавстві, ми все ж таки можемо прослідкувати схожість позицій щодо питання співвідношення таких категорій, а саме, можливість ототожнення понять альтернативне та позасудове. Досудове ж врегулювання, на нашу думку, є одним із методів

альтернативного/позасудового вирішення спорів внаслідок наявності спільних рис, ідей та завдань цих правових інститутів.

1.3. Генеза правового регулювання інституту досудового врегулювання господарських спорів у законодавстві України

На відміну від визначення поняття «досудового врегулювання господарських спорів» сама процедура даного інституту завжди була закріплена правовими нормами. Ці норми не характеризувалися і не характеризуються й досі своєю стабільністю та постійністю, адже досудове врегулювання, що має доволі тривалий процес розвитку, супроводжувалося і зазнає в даний час постійних видозмін щодо своєї обов'язковості, коливаючись від імперативності до повної відмови від неї.

Вважаємо за доцільне почати розгляд генези розвитку інституту з радянських часів, коли панувала абсолютна імперативність у застосуванні досудового врегулювання для усіх господарських спорів. Так у статті 6 Цивільного кодексу УРСР №1540- VI від 18.07.1963 року [13] вказувалось, що до пред'явлення позову, який впливає з відносин між організаціями, обов'язковим було пред'явлення претензії. Сама ж процедура була детально врегульована Положенням про порядок пред'явлення і розгляд претензій підприємствами, організаціями, установами та врегулювання розбіжностей за господарськими договорами, затвердженим Постановою Ради Міністрів СРСР від 17.10.1973 року №758 (далі – Положення). Даним положенням встановлювались санкції за порушення правил здійснення досудового врегулювання. Так, наприклад, у разі порушення термінів пред'явлення претензій арбітраж або третейський суд при розгляді господарського спору мав право стягнути в дохід бюджету з підприємства, організації або установи, яка допустила порушення, 2 відсотки суми позову, але не менше 10 рублів і не більше 1000 рублів [64].

І. А. Балюк стверджує, що на цьому етапі відповідно до волі законодавця досудове врегулювання господарських спорів досить доречно не відносилось до

господарського процесу та судочинства і було самостійним інститутом, закріпленим у матеріальних нормах [27, 178].

Наступним етапом у розвитку інституту було прийняття вже за часів незалежної України Арбітражного процесуального кодексу України від 06.11.1991 року №1798- XII [2], а згодом і внесення змін до вже перейменованого Законом України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 05.07.2001 року №2413-III Господарського процесуального кодексу України [4]. У статті 5 даного нормативного акту вказувалась необхідність застосування заходів доарбітражного (потім - досудового) врегулювання господарського спору у випадках, конкретно передбачених кодексом, а також за домовленістю між собою, якщо це обумовлено договором. Отже, на цьому етапі повна імперативність була змінена на часткову вимогу в дотриманні претензійного порядку врегулювання спору. Також кодексом повністю врегульовувався порядок пред'явлення, розгляду, повідомлення про результати розгляду, відповідальності за порушення строків розгляду претензії. Проте така новація щодо поєднання положень двох самостійних раніше існуючих різних нормативно-правових актів однакової юридичної сили в один, і, як наслідок, перенесення досудового порядку врегулювання спорів в процесуальну площину є, на нашу думку, не дуже вдалою спробою об'єднати різні за своєю природою правові інститути господарського судочинства та досудового врегулювання господарських спорів, що в свою чергу призвело до помилкового прирівнювання претензійного порядку вирішення спорів з судовим процесом.

До 2002 року обов'язковість даної стадії була підкріплена статтею 63 Арбітражного процесуального кодексу України, де однією з підстав повернення позовної заяви судом було не подання доказів про вжиття заходів досудового врегулювання спору. І хоча в Постанові Пленуму Верховного Суду України №9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 року [26] у пункті 8 зазначалось, що суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку, на практиці суди

часто відмовляли у прийнятті заяв з цієї підстави. Тому ми можемо зазначити, що у той період склалася неоднозначна ситуація з приводу застосування судами загальної юрисдикції в господарському процесі положень відповідних процесуальних норм, які встановлюють обов'язкове досудове врегулювання спорів і наслідки його недодержання.

Для вирішення даної проблеми 09.07.2002 року до Конституційного суду України звернулось Товариство з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Кампус Коттон клуб» з клопотанням щодо офіційного тлумачення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) [20]. У рішенні Конституційного суду України було сформульовано наступні висновки: 1) вибір досудового врегулювання спору є правом, а не обов'язком особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи); 2) дане право не суперечить принципу здійснення правосуддя тільки судом; 3) встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист; 4) досудове врегулювання є додатковим способом захисту [38, с. 196].

Подальшим логічним продовженням даного рішення було прийняття 23.06.2005 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відносного досудового врегулювання спорів», який виключив таку підставу для повернення позовної заяви судом як не вжиття заходів з досудового врегулювання господарських спорів.

Остаточне закріплення претензійного порядку врегулювання спору як альтернативи та права особи, а не обов'язку, відбулося у тому ж 2005 році шляхом внесення змін до частини першої статті 5 ГПК України, якою тепер встановлювалася необхідність застосування заходів досудового врегулювання тільки у разі наявності домовленості між сторонами. Положення щодо процедури здійснення даного інституту містились у II розділі ГПК України, а саме у статтях 5 – 11. Також законодавцем були визначені спори, які не підлягали досудовому розгляду. До них, наприклад, належали спори про визнання договорів

недійсними, спори про стягнення штрафів Національним банком України з банків та інших фінансово-кредитних установ, спори про звернення стягнення на заставлене майно тощо [27, с. 176].

Р. І. Шабанов та М. Д. Ждан зазначають, що на практиці у цей період виникла ситуація, коли існувало два випадки обов'язковості застосування претензійного порядку: 1) якщо сторони прямо передбачили в договорі необхідність дотримання досудового врегулювання до передання спору на вирішення господарським судом; 2) якщо існує імперативний припис у ратифікованих Верховною радою України міжнародних договорах [41, с. 65]. Так, наприклад, у справі № 904/1674/15 за позовом Публічного акціонерного товариства "ДТЕК ДНІПРОЕНЕРГО" до Державного підприємства "Придніпровська залізниця" про стягнення 15 669,75 грн. позивачу було відмовлено в задоволенні позову з підстави відсутності доказів щодо звернення із претензією до перевізника. Судом було встановлено, що не зважаючи на наявність внутрішнього законодавства, де вказується можливість та не обов'язковість подання претензії, пряме міжнародне залізничне сполучення для перевезення вантажів між залізницями регулюється міжнародним правовим актом, а саме Угодою про міжнародне залізничне вантажне сполучення (надалі – Угода), відповідно до § 2 статті 30 якої позов може бути пред'явлений особою, яка має на те право, тільки до тієї залізниці, до якої була заявлена претензія. Так як Угода має обов'язкову силу для залізниць, відправників і одержувачів вантажів і діє не залежно від державної приналежності сторін договору перевезення, не зважаючи на положення законодавства України, суд повинен відмовити у задоволенні позовних вимог повністю [21].

На даний момент претензійний порядок вирішення господарських спорів врегульований Господарським кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України та такими спеціальними правовими актами, як: Кодексом Торговельного мореплавства України від 23.05.1995 року [5], Повітряним кодексом України від 23.05.1995 року [7], Статутом залізниць України, затвердженим Постановою КМУ від 06.04.1998 р. №457 [10] тощо.

Останній етап характеризується повторним реформуванням інституту досудового врегулювання господарських спорів у зв'язку з проведенням судової реформи. Так у 2016 році Законом України № 1401-VIII частину четверту статті 124 Конституції було сформульовано у такому вигляді: «Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору». Як наслідок, у продовження цього Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року було прийнято нову редакцію процесуального кодексу, в якому зазнало змін і досудове врегулювання [8]. Тепер даному інституту присвячена стаття 19 ГПК України, де зазначено, що сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за наявності домовленості між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно з законом. Зі змісту ч. 2 ст. 124 Конституції випливає, що кожен із суб'єктів правовідносин у разі виникнення спору може звернутися до суду за його вирішенням. Дані конституційні положення знайшли своє відображення у частині першій статті 4 ГПК, де закріплене право на звернення до господарського суду та неможливість позбавлення будь-кого права на розгляд справи у господарському суді, до юрисдикції якого вона віднесена законом. Проте проаналізувавши вказані норми та зіставивши їх з новоприйнятою статтею 19 ГПУ України, можна дійти висновку про суперечність статті 19 ГПК викладеним вище положенням та навіть нівелювання основного конституційного права на звернення до суду.

Також частково питання досудового врегулювання зачіпають пункт шостий частини третьої статті 162 ГПК України, де міститься вимога вказувати у позовній заяві відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору у справах, де передбачено обов'язковий порядок його застосування, та пункт шостий частини п'ятої статті 174 ГПК України, в якій однією з підстав для повернення заяви є не надання доказів про вжиття заходів досудового врегулювання спору, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом. Відповідно до статті 226 ГПУ України суд повинен залишити без розгляду

позовну заяву у випадку, коли позивач не виправить недоліки щодо надання інформації про вжиття заходів з досудового врегулювання.

Якщо поняття «закон» у вказаних вище статтях вживається законодавцем у розумінні конкретного нормативно-правового акту органів влади, то залишається не зрозумілим, які наслідки під час подання заяви до суду матиме недотримання сторонами вжиття заходів для досудового врегулювання спорів у разі наявності між ними домовленості щодо такого. Адже в законах зазначене лише право осіб закріпити необхідність врегулювання спорів, які виникнуть у майбутньому між сторонами шляхом подання претензії, яке сторони внаслідок письмового закріплення перетворюють самостійно в обов'язок для себе. І. А. Балюк слушно вказує, що дане питання на сьогодні залишається відкритим [27, с. 179].

Зазначимо, що проти новацій щодо інституту досудового врегулювання спорів висловлювалась Конституційна Комісія, котра здійснювала аналіз доцільності внесення змін до розділу VIII Конституції України, на думку якої, застосування досудового врегулювання повинно залишатися правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту. Також невдоволення такими змінами призвело до подання 05.03.2019 року до Верховної Ради України проєкту Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо досудового порядку вирішення господарських спорів» №10126, яким було запропоновано прибрати статтю 19 з ГПК України, а також виключити п. 6 ч. 3 статті 162 та п. 6 ч. 5 статті 174 ГПК України, які передбачають такі вимоги до позовної заяви як відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо законом встановлений обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору [8]. Проте даний проєкт було згодом відкликано.

Встановивши обов'язковість застосування претензійного порядку у певних випадках у процесуальному законодавстві, законодавець повністю прибрав з ГПК України процедуру його здійснення. Єдиним нормативно-правовим актом, який роз'яснює процес досудового врегулювання спору, є Господарський кодекс України, а саме стаття 222 Господарського кодексу України. Вважаємо, що переміщення даного інституту у матеріальну площину є одним із позитивних

моментів реформування, адже претензійне застереження за своєю суттю відповідає матеріальним правовідносинам. Інститут досудового врегулювання спору є за своєю природою самостійним видом господарської діяльності, що полягає у вирішенні конфлікту, який виник між сторонами. Суд не здійснює регулювання даного процесу і ні в якому разі не втручається в нього. Лише в тому випадку, коли даний вид господарської діяльності не вдається вирішити учасникам спору самостійно, сторони мають право звернутися до суду. Проте в той же час така зміна не є завершеною, адже Господарським кодексом України не врегульовані дії отримувача претензії, які містились раніше в процесуальному законодавстві, його роль у даній процедурі, та не деталізовано сам процес врегулювання спору, що в свою чергу повністю нівелює ефективність інституту і створює можливість навмисного затягування справи, а як наслідок значну тривалість претензійного вирішення спору.

Якщо проаналізувати зарубіжний досвід щодо досудового врегулювання господарських спорів, то можна зазначити, що дане питання в різних країнах вирішується по-різному. Якщо обов'язковість застосування даного інституту існує, то закон у переважній більшості встановлює детальні вимоги щодо претензії. Наприклад, у Республіці Білорусь даному питанню присвячений додаток 1 до Господарського процесуального кодексу Республіки Білорусь, де у п.1 вказано, що особи, права чи законні інтереси яких порушено, зобов'язані пред'явити порушнику даних прав чи інтересів претензію (письмову пропозицію щодо добровільного врегулювання спору) з метою безпосереднього врегулювання спору, якщо інше не вказане у законодавчих актах чи договорі. У разі недотримання зацікавленою особою встановленого для даної категорії справ порядку попереднього досудового вирішення справи, тобто претензійного (досудового) порядку врегулювання спору, суд залишає заяву без розгляду відповідно до пункту 1 частини 1 статті 165 Цивільного процесуального кодексу Республіки Білорусь. Також додатком детально врегульовано основні вимоги до самої претензії, її подання, строків розгляду тощо, у той же час законодавством не

встановлено форма або зразок претензії, в зв'язку з чим допустимо її складання в довільній формі [65].

У Республіці Казахстан актуальність досудового врегулювання спорів зросла лише після прийняття Цивільного процесуального кодексу Республіки Казахстан від 31 жовтня 2015 року, а також низки інших суміжних нормативних актів, що приймалися парламентом. Таким чином, відповідно до частини 6 статті 8 якщо досудовий порядок встановлений законом або передбачений договором для визначеної категорії справ, то звернення до суду можливо лише після дотримання порядку досудового врегулювання. Така обов'язковість може бути передбачена лише у трьох джерелах: договори, з яких виникли спірні правовідносини; цивільно-процесуальний кодекс Республіки Казахстан, а також закон, в якому урегульовані дані відносини [49].

На думку Д. В. Князева цікавою є досудова процедура у Сполученому королівстві Великобританії та Північної Ірландії, де системою протоколів прямо закріплене правило про те, що звернення до суду має бути крайньою мірою у вирішенні спору. Так у комерційних спорах застосовується загальний протокол, за вимогами якого позивач повинен направити відповідачу письмове звернення, в якому *inter alia* детально викласти суть вимог (підставу позову, опис фактів, вимоги до відповідача, якщо вимоги у грошовому еквіваленті, то додати розрахунок суми позову). На відповідача покладається обов'язок відповісти протягом 14 днів у відносно легких справах і протягом 3 місяців у складних. Також у випадку невиконання сторонами вимог законодавства суд має право призупинити судовий процес до виконання сторонами вимог або ж застосувати санкції [51, с. 75].

На практиці на теренах країн Європейського союзу та Великобританії влада намагається заохочувати врегулювання спорів саме шляхом застосування альтернативних та досудових способів вирішення спору, запроваджуючи державні програми, в яких уже на даний час обов'язково мають брати участь компанії, що надають послуги у сфері фінансів, енергетики та телекомунікацій. За інформацією британського департаменту підприємництва, інновацій та

навичок (ориг. Department of Business, Innovation and Skills) наразі багато підприємств добровільно приєднується до системи ABC, і їх чисельність стабільно зростає, що вказує на тенденцію розвитку даного інституту. При цьому, використання даної схеми вирішення спорів дозволяється лише в тому випадку, якщо споживач уже намагався врегулювати спір безпосередньо з компанією, що надавала послуги, через проходження їх внутрішнього порядку врегулювання спорів даного виду, написання скарг, претензій тощо (тобто досудовим способом), і тільки у разі, якщо спроби вирішити конфлікт у даний спосіб ні до чого не привели, сторони мають право звернутися до уповноваженого органу, який допоможе у врегулюванні спору, але все ще без звернення до суду [68; 69].

У той же час протягом усього існування інституту досудового регулювання господарських спорів у наукових кругах українських правників є місце дискусії щодо потрібності та доцільності даного інституту в українському законодавстві. Одна частина науковців вважають, що доцільніше буде ліквідувати даний інститут взагалі. Звичайно, прихильники цієї концепції вважають, що попри позитивні риси, які притаманні інституту досудового врегулювання господарських спорів, низька ефективність через відсутність покарання за недотримання строків і невиконання або ігнорування претензій є найбільш впливовими показниками, що робить інститут досудового врегулювання господарських спорів слабким у порівнянні з судовими методами врегулювання. Незважаючи на це, все ж таки більшість науковців схиляється до того, що даний інститут має багато переваг і постає необхідність не у відмові від нього, а у збереженні і вдосконаленні [27, с. 176].

Отже, резюмуючи все вищезазначене, зазначаємо, що інститут досудового врегулювання господарського спору є самостійним правовим інститутом, який має тривалу історію розвитку нормативно-правового закріплення. Вимога щодо абсолютної обов'язковості у його дотриманні чи відмови від такої змінювалась в залежності від економічного стану країни та господарських відносин. На даний час відповідно до положень ГПК України сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли

такі заходи передбачені законами як обов'язкові. Так як досудове врегулювання господарських спорів не є стадією господарського процесу, цілком доцільним залишається необхідність у повному виключенні обов'язковості його застосування з процесуального кодексу, та створення окремої глави у Господарському кодексі України з конкретизованою процедурою. Також даний інститут притаманний нашому суспільству, проте є досить розповсюдженим явищем і в іноземній практиці. Більше того, аналіз іноземної практики свідчить про поступове тяжіння до обов'язковості такого інституту.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

2.1. Порядок досудового врегулювання господарських спорів

Господарським кодексом України зазначено, що підприємництвом є самостійна, ініціативна господарська діяльність, яка здійснюється підприємцями на власний ризик. Також учасники цих правовідносин є рівними, а взаємини між ними будуються на принципах диспозитивності [36]. Хоча ця сфера діяльності і є відносно незалежною, проте вважаємо, що успішна підприємницька діяльність може існувати лише в тій країні, де існують налагоджені та ефективні способи захисту під час вступу у господарські відносини та в процесі реалізації цих зобов'язань. Враховуючи зазначені характеристики підприємництва, у державі встановлюються і досі знаходять свої зміни та пристосування до сьогоденних умов відповідні способи захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Так у статті 222 Господарського кодексу України [3] та у статті 19 Господарського процесуального кодексу [4] закріплено обов'язок суб'єктів, що порушили права інших, поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії чи звернення до суду. Проте найчастіше виникає ситуація, коли контрагенти не мають бажання робити щось добровільно. Тому в такому випадку законодавцем було закріплено можливість вибору подальшого розвитку подій: або ж безпосередньо звернутися до суду, або ж спробувати врегулювати конфлікт позасудово.

Перед здійсненням детального розбору самої процедури досудового врегулювання спору, вважаємо за необхідне звернутись до Меднікової М.Є. Так у своїй праці авторка досить вдало надала систематизацію умов, за якими можна прослідкувати дотримання претензійного порядку суб'єктами господарювання, поділивши їх на матеріальні та процесуальні. Вона зазначає, що в матеріально-правовому значенні процедура досудового врегулювання спору є дотриманою у

випадку, якщо були виконані такі умови: правоздатність сторін; терміни направлення претензії, передбаченої законом або договором; обґрунтованість претензії (відповідність висловлюваних фактів дійсним правовідносинам і їх доведеність); відповідність форми звернення вимогам, встановленим законом; вкладення до претензії необхідних документів.

В процесуальному ж значенні до істотних умов досудового порядку врегулювання спорів, що підтверджують його дотримання і підлягають в майбутньому встановленню судом, на думку Меднікової М.Є., слід відносити вказівку в законі або договорі щодо необхідності дотримання досудового порядку врегулювання спору [57, с.43]. Враховуючи вищенаведену класифікацію, здійснимо розгляд усіх умов та вимог, що ставляться законодавцем до суб'єктів господарювання під час досудового врегулювання спору. Вважаємо за необхідне почати розгляд процедури досудового врегулювання зі сторін спору та їх правоздатності.

Згідно зі ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. Проте дана особа повинна мати змогу вчиняти юридично значимі дії та нести відповідальність у передбачених законом чи договором випадках. Тому у листі Міністерства юстиції України №19-45-1332 від 05.11.2004 «Щодо надання роз'яснення стосовно правосуб'єктності підприємства» вказується, що суб'єкти господарювання повинні бути зареєстровані в передбаченому законом порядку [19]. ГКУ закріплює спеціальну правоздатність таких суб'єктів, тобто можливості здійснення тих прав та обов'язків, що відповідають меті і завданням діяльності підприємства. Водночас у даному листі зазначається, що у суб'єктів господарювання можуть виникати й інші права та зобов'язання, що не передбачені статутом, проте не суперечать положенням законодавства і цілям діяльності підприємства. Фактично діяльність суб'єктів підприємництва повинна відповідати кодам видів економічної діяльності підприємця, вказаним у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Для кожного суб'єкта господарювання, котрий бажає вступити у договірні зобов'язання з іншою особою, важливим кроком є перевірка контрагента, його правоздатності, повноважень уповноважених осіб тощо. Адже саме такі, на перший погляд, незначні моменти можуть призвести потім до виникнення порушень та конфліктів. Контрагент повинен бути зареєстрований у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (не мати статусу «припинено» або «перебуває в процесі припинення»), внесений до реєстру платників податків як таких, що перебуває на обліку. Також його коди видів економічної діяльності повинні надавати дозвіл підприємству здійснювати діяльність у сфері, в якій сторони вступають у зобов'язальні відносини. Обов'язковим кроком є також перевірка повноважень підписанта та/або представника контрагента, котрий отримуватиме товар чи надаватиме послугу тощо, адже під час виникнення конфліктної ситуації у випадку, якщо особа не мала права на вчинення тих чи інших дій, що оспоруються, довести свою правоту стороні, чиї права порушені, буде дуже важко. Так, прізвище чинного директора та його повноваження зазначені у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань з вказівкою на обмеження щодо вчинення певних правочинів, якщо такі наявні; повноваження представників підтверджуються внутрішніми документами, як наприклад, накази, довіреності, рішення, протоколи чи безпосередньо в статуті.

Для правильного здійснення перевірки контрагента у Товаристві з обмеженою відповідальністю «ДЕПС» (надалі – Товариство/ Компанія/ Підприємство) була запроваджена Інструкція щодо перевірки контрагента юридичним відділом. Також Підприємством використовується спеціальна аналітична система для комплаєнсу, аналізу ринків та контрагентів YouControl, де можна швидко сформувати повне дос'є на контрагента, отримати актуальну інформацію на основі відкритих даних з реєстрів, зокрема, і щодо усіх судових та виконавчих справ, візуалізувати зв'язки між афілійованими особами тощо.

І хоча зобов'язання в силу вимог ст. ст. 525, 526 Цивільного кодексу України, ст. 193 Господарського кодексу має виконуватися належним чином

відповідно до умов договору та інших актів законодавства, одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, а кожна сторона повинна вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони та забезпечення загальногосподарського інтересу, проте все одно порушень у цій сфері, як і в будь-якій іншій, уникнути неможливо. Статтею 610 Цивільного кодексу України встановлено, що порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). У випадку виникнення спору, сторони залишаються тими же, змінюючи своє становище по відношенню один до одного, адже відповідно до статті 173 ГКУ у однієї зі сторін (управнена сторона, у тому числі кредитор) внаслідок порушення її прав та інтересів виникає право вимоги, а у іншої (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) – обов'язок задовольнити цю вимогу шляхом вчинення певної дії господарського чи управлінсько-господарського характеру (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утримання від певних дій [30, с. 45].

Згідно з положеннями статті 19 Господарського процесуального кодексу України «сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно з законом». Отже, сторони під час укладення договору можуть передбачити необхідність у випадку виникнення протиріч їх вирішення власноруч спільними зусиллями. Так як підприємництвом є самостійна та ініціативна діяльність, то у договорі сторони можуть вказати будь-яке формулювання, що вказувало б на їх згоду щодо досудового врегулювання. Як правило, ці положення прописують в прикінцевих розділах договору типу «Врегулювання спорів» або «Порядок вирішення спорів» і тд. На нашу думку, ця умова може бути сформована однією фразою, на кшталт: «Усі спори, що виникають з цього Договору або пов'язані із ним, вирішуються шляхом переговорів між Сторонами.» Цієї ж позиції притримується і В.Ф. Яковлев, котрий зазначає, що незалежно від вказівки в договорі конкретної процедури досудового врегулювання, «можна зробити

висновок, що таким формулюванням сторони домовилися про те, що якщо між ними виникне конфлікт, то вони зобов'язуються (не просто можуть або мають право) вжити всіх можливих заходів для вирішення конфлікту» [66]. Меднікова М.Є. навпаки зазначає, що посилання в договорі на формулювання «переговори» є недостатнім для того, аби зробити висновок, що сторони дійшли згоди розглянути спір у претензійному порядку. Вона притримується думки, що переговори є однією з форм врегулювання конфлікту, але в той же час закон не містить вимоги про обов'язкове дотримання такої усної процедури, так само як і інших альтернативних способів вирішення спорів. Тому в такому випадку для усунення будь-яких непорозумінь з приводу формулювання сторони можуть не тільки вказати на саму умову досудового (претензійного) врегулювання, а й прописати детальний порядок і способи реалізації досудового врегулювання. Меднікова М.Є. рекомендує вказувати в договорі так «... Сторони встановлюють і зобов'язуються дотримуватися претензійного порядку врегулювання всіх суперечок і розбіжностей, що випливають з цього договору або у зв'язку з ним, у тому числі пов'язані з його виконанням, розірванням, зміною, недійсністю або застосуванням наслідків його недійсності...» [57, с. 156].

За загальним правилом у Товаристві в шаблоні стандартного договору, який використовується Підприємством у взаємовідносинах з клієнтами щодо поставки телекомунікаційного обладнання, що здійснює Компанія, взагалі не вказані такі положення, проте претензійний порядок за замовчуванням все одно застосовується.

Як було описано нами у розділі 1.3. даної роботи, не зважаючи на пряму вказівку у договорі щодо досудового врегулювання спору, на даний час сторони не обтяжені цією умовою і все одно можуть звернутися безпосередньо до суду без надсилання один одному претензій та спроб врегулювати спір самостійно. Адже заборона особи звертатися до суду для поновлення порушених прав та інтересів відповідно до положень законодавства України та європейських стандартів є порушенням основоположного конституційного права кожного на судових захист. Це підтверджується і судовою практикою. У справі №905/119/20 за позовом

Приватного вищого навчального закладу «Краматорський економіко-гуманітарний інститут» до відповідача Головного управління Держпраці у Донецькій області про стягнення заборгованості в розмірі 181 426,58 грн. суд відхилив вимогу відповідача відмовити у задоволенні позовних вимог з огляду на те, що позивачем не було вжито заходів досудового врегулювання спору у відповідності до положень спірного Договору та статті 222 Господарського кодексу України, не було проведено переговорів. Так у даному рішенні суд зазначає, що «відсутність досудового врегулювання спору між сторонами не може бути підставою в відмові у позові в умовах відсутності врегулювання спору між сторонами під час розгляду справи» [22].

У той же час згідно зі статтею 19 ГКУ існують випадки, коли обов'язковість досудового врегулювання спору передбачена саме законом. Ці випадки вказуються у спеціальних нормативно-правових актах, у переважній більшості в міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною радою України. До них, наприклад, належить Угода про міжнародне залізничне вантажне сполучення, де у п.1 статті 30 розділу «VI. Претензії, позови. Претензійна та позовна давність» вказується, що «право на пред'явлення позову, заснованого на договорі перевезення, належить тій особі, яка має право заявити претензію до залізниці. Позов може бути пред'явлений тільки після направлення претензії відповідно до статті 29» [11]. Аналогічні вимоги містяться і у Конвенції про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) згідно з текстом Протоколу змін від 3 червня 1999 року, де параграфом 1 статті 43 проголошується: «Рекламації, що стосуються договору перевезення, повинні пред'являтися в письмовому вигляді перевізнику, якому може бути пред'явлено позов в судовому порядку», далі статтею 44 зазначається, що тільки у випадку дотримання вимог щодо подання рекламації особи можуть подавати позови до суду [6].

Загального строку, протягом якого особа може подати претензію з вимогою щодо поновлення порушених прав, законодавець не зазначає, тому вважаємо, що у цьому випадку ми повинні керуватися межами позовної давності для господарських спорів. Відповідно до Постанови Пленуму Вищого господарського

суду України №10 від 29.05.2013 «Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів» позовна давність є інститутом цивільного права і може застосовуватися у господарських відносинах [25]. Також ГКУ та ЦКУ містять вимоги щодо позовної давності до деяких конкретних ситуацій. Так згідно з положеннями статті 269 ЦКУ загальна позовна давність складає три роки, спеціальна ж може бути скороченою або більш тривалішою. Так, приписами статті 258 ЦКУ встановлюється позовна давність в один рік до вимог у зв'язку з стягненням неустойки (штрафу, пені), перевезенням вантажу тощо [12]. Відповідно до положень статті 315 ГКУ претензії перевізникові можуть пред'являтися протягом шести місяців, а претензії щодо сплати штрафів і премій - протягом сорока п'яти днів [3]. Цікавим є пояснення, що надається у вищевказаній постанові стосовно розмежування позовної давності, яка повинна застосовуватися у зв'язку з недоліками товару: «За приписами пункту 4 частини другої статті 258 і статті 681 ЦК України до вимог у зв'язку з недоліками проданого товару застосовується позовна давність в один рік. А частиною восьмою статті 269 ГК України передбачено шестимісячний строк пред'явлення позовів, що випливають з поставки товарів неналежної якості. Однак це не один і той самий строк, а два різні строки, оскільки перший з них (річний) застосовується щодо договорів купівлі-продажу (стаття 655 ЦК України), а другий (шестимісячний) - договорів поставки (стаття 265 ГК України, стаття 712 ЦК України)».

Початок же перебігу позовної давності, у тому числі й можливості подання претензії, обчислюється з моменту, коли особа дізналася про порушення своїх прав та інтересів. За загальним правилом у господарських правовідносинах, переважна більшість яких є зобов'язальними, цей строк починає обчислюватися з дня, наступного за останнім днем, у який відповідне зобов'язання мало бути виконане. Також потрібно керуватися уточненнями деяких моментів обчислення строків, наданими у ГКУ. Наприклад, відповідно до частини 6 статті 232 ГКУ нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо

інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано [35].

Законодавцем детально врегульовані вимоги, яким повинна відповідати претензія. Статтею 222 ГКУ надано детальний їх перелік, відповідно до якого даний письмовий документ повинен містити наступні складові:

- 1) повне найменування заявника претензії та особи (осіб), якій претензія пред'являється - це найменування повинно відповідати відомостям, вказаним у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;
- 2) поштові реквізити заявника претензії та особи (осіб), якій претензія пред'являється – поштові ж реквізити не завжди можуть відповідати офіційному місцезнаходженню сторін спору, вказаному у реєстрі. Тому на прикладі Товариства радимо використовувати у таких ситуаціях дві адреси: адресу місцезнаходження та адресу для листування.
- 3) дата пред'явлення і номер претензії - на нашу думку, ці дані мають бути зафіксовані у внутрішньому документі суб'єкта господарювання, зокрема, в Журналі вихідної кореспонденції чи в Журналі обліку претензій тощо;
- 4) обставини, на підставі яких пред'явлено претензію – вважаємо, що законодавець мав на увазі зазначення переліку пунктів договору, які було порушено контрагентом, та конкретні дії чи бездіяльність даного контрагента, що призвели до невиконання або неналежного виконання зобов'язань;
- 5) докази, що підтверджують ці обставини – це є положення нормативно-правових актів, якими врегульовані відносини між суб'єктами, що підтверджують факти порушення прав та інтересів кредитора;
- 6) вимоги заявника з посиланням на нормативні акти – на нашу думку, вимоги повинні включати опис конкретних дій з законодавчим аргументуванням, які повинен вчинити боржник для поновлення порушених прав та інтересів;

Так у Товаристві в шаблоні претензії даний пункт сформульовано таким чином: «Вимагаємо протягом 7 (семи) робочих днів після отримання цієї претензії

погасити заборгованість перед _____ у сумі _____». Вважаємо, що зазначення конкретного терміну, протягом якого боржник потрібно виконати зобов'язання лягає на розсуд самого кредитора. Проте у цьому випадку доцільно буде керуватися саме статтею 530 Цивільного кодексу України, де частиною другою вказано, що «боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства».

7) сума претензії та її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці - розраховується безпосередньо суб'єктом написання претензії шляхом розрахунку договірної вартості з врахуванням штрафних санкцій (індекс інфляції, пеня тощо);

Зазвичай, сума претензії не є тотожною сумі заборгованості боржника. Адже окрім суми основного боргу кредитор має повне право нарахувати додаткову суму внаслідок порушення його прав та неналежного виконання іншою стороною свого зобов'язання. Якщо виникає необхідність написання претензії, то це означає, що одна зі сторін порушила взяті на себе зобов'язання. Отже, до такого боржника потрібно застосувати штрафні санкції, до яких за статтею 230 ГКУ належать неустойка, штраф, пеня. Відповідно до ч. ч. 1, 3 ст. 549 Цивільного кодексу України, неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання. Крім того, відповідно до частини 2 статті 625 Цивільного кодексу України боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом, що відповідно до Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування законодавства про

відповідальність за порушення грошових зобов'язань» №14 від 17.12.2013 року, не є штрафною санкцією, а виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення коштів внаслідок інфляційних процесів за весь час прострочення в їх сплаті» [23]. За положеннями глави 24 ГКУ їх розрахунок здійснюється відповідною господарською організацією самостійно на підставах і в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором.

- 8) платіжні реквізити заявника претензії;
- 9) перелік документів, що додаються до претензії – зазвичай, зазначається в кінці у розділі «Додатки» [3].

Відповідно до вимог ГКУ до претензії повинні додаватися або оригінали документів, що підтверджують вимоги заявника, або ж належним чином засвідчені їх копії. До таких документів можуть залежно від конкретної ситуації належати: товарні документи (акти приймання-передачі товару, накладні), платіжні документи (платіжні доручення, квитанції тощо), транспортні документи (коносамент) та інше. Проте дуже часто всі ці документи повинні бути у протилежної сторони, тому законодавець у цьому випадку передбачив, що документи, які є в наявності у другої сторони, можуть не надсилатися з відповідною вказівкою про це у тексті самої претензії.

Належним чином оформлену претензію, підписану повноважною особою заявника або його представником, надсилають адресатові рекомендованим або цінним листом або вручають адресатові під розписку. Якщо претензія надсилається поштою, то найкраще буде скласти до листа опис вкладення та отримати повідомлення про вручення даного поштового відправлення, як це робиться на Товаристві. Якщо ж відбувається вручення претензії безпосередньо адресатові під розписку, бажано, щоб на примірнику заявника уповноважений представник адресата розписався та зазначив, коли, ким та на скількох аркушах було отримано претензію з вказівкою на посаду, підпис, прізвище, ім'я, по батькові даного працівника. Проте, навряд чи, особа, котра отримуватиме цей документ, матиме бажання розписуватися та брати на себе таку відповідальність

(найчастіше документи отримують працівники зі служби діловодства), тому потрібно розуміти, що у такому випадку будь-яких доказів стосовно надсилання претензії боржнику у заявника не буде і у випадку виникнення непорозумінь у подальшому довести свою правоту щодо факту подання претензії буде неможливо. Враховуючи вищесказане, вважаємо, що найоптимальнішим способом подання претензії для заявника є направлення претензії поштою. Дуже часто юридичні особи мають декілька адрес, наприклад, фактичне місцезнаходження та місцезнаходження згідно з даними офіційних реєстрів, тому у таких випадках для того, щоб претензія точно знайшла свого адресата, краще буде надсилати її на всі відомі йому адреси.

За загальним правилом претензія повинна бути розглянута протягом одного місяця з моменту отримання. Датою отримання для претензії, що надсилається поштою є дата поштового штемпеля підприємства зв'язку за місцезнаходженням заявника, для претензії, відправленої з повідомленням про вручення – дата її вручення, а для претензії, що була вручена безпосередньо адресатові - дата проставлення розписки про вручення уповноваженою на те особою отримувача. Окрім загального строку, існують також спеціальні строки розгляду претензії. Так наприклад, згідно з положеннями статті 315 ГКУ «перевізник розглядає заявлену претензію і повідомляє заявника про задоволення чи відхилення її протягом трьох місяців, а щодо претензії з перевезення у прямому змішаному сполученні - протягом шести місяців. Претензії щодо сплати штрафу або премії розглядаються протягом сорока п'яти днів» [3]. Під час розгляду претензії сторони можуть проводити власні дослідження, а також взаємодіяти один з одним шляхом звірки розрахунків, експертиз чи вчинення інших дій для забезпечення досудового врегулювання спору.

Результат розгляду претензії оформлюється відповідачем письмово шляхом направлення відповіді на претензію, що підписується уповноваженою особою або представником відповідача. Наразі ні ГКУ, ні ГПК не містять вимог щодо даного документу, хоча раніше такі положення містились у старій редакції ГПК. Вважаємо, що оформлення, структура відповіді на претензію повинні відповідати

вимогам, вказаним для самої претензії. Керуючись складовими претензії, положеннями попередньої редакції ГПК, можемо сформувати власну структуру оформлення відповіді на претензію, яка має складатися з:

- 1) повного найменування, поштових реквізитів адресата та адресанта,
- 2) дати і номера відповіді на претензію з вказівкою реквізитів самої претензії, на яку надається відповідь;
- 3) результату розгляду претензії, де вказуватиметься рішення щодо повного чи часткового задоволення або ж зовсім відхилення претензійних вимог;
- 4) аргументації прийнятого рішення у випадку повного/ часткового відхилення вимог шляхом посилання на конкретні факти, документи, дії та законодавчі акти;
- 5) переліку документів, що додаються до відповіді, та у випадку отримання оригіналів документів разом з претензією – вказівка на їх повернення.

Відповідь повинна бути направлена рекомендованим або цінним листом, чи вручена заявнику під підпис. Відповідно до інформаційного листа №01-8/211 від 07.04.2011 Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України» «згідно з частиною восьмою статті 222 ГК України одержувач претензії зобов'язаний повідомити заявника про результати розгляду претензії. Тому, якщо господарський суд при розгляді справи дійде висновку, що спір виник внаслідок неправильних дій сторони, яка не надала відповідь на претензію, господарський суд має право покласти на неї державне мито незалежно від результатів вирішення спору на підставі частини другої статті 49 ГПК України» [24]. На даний час було прийнято вже новий процесуальний кодекс, проте схожі положення щодо зловживань під час досудового врегулювання спору збереглися. Так відповідно до частини 9 статті 129 ГПК «у випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору» [4]. Отже, застосовуючи аналогію теоретично певні негативні наслідки для боржника за

ненадання відповіді на претензію можуть настати тільки тоді, коли справа надійде до суду. Але вважаємо, що таке формулювання, як і самі негативні наслідки, є досить абстрактними і не являють для боржника певної загрози.

Сам же результат розгляду претензії може бути різним: 1) претензію визнано повністю або часткова та задоволено претензійні вимоги кредитора; 2) претензію визнано, проте претензійні вимоги задоволені не були; 3) претензію не визнали; 4) відповіді на претензію і зовсім не надано - якщо претензія не справила на відповідача належного впливу, у кредитора є також можливість направлення йому позовної заяви до безпосереднього звернення до суду, що підтвердить серйозність намірів і, можливо, змінить хід думок боржника, котрий не захоче мати справу з судовою волокітою і псувати собі ділову репутацію.

Отже, як ми побачили з вищевикладеного, претензійна робота це початкова стадія у розв'язанні спору, до якої законодавцем приділяється увага. Проте якщо раніше цей інститут був досить детально врегульований процесуальним законодавством, то наразі внаслідок виключення цих статей з нової редакції ГПК України ця процедура стала досить нечіткою та розмитою. Зрозуміло, що внаслідок переходу до диспозитивного характеру досудового врегулювання та його необов'язковості, законодавець вирішив не включати положення у Господарський кодекс, залишивши сам процес на розсуд сторін. Проте ми притримуємося думки, що даний інститут існує в правовому полі, він закріплений у законодавстві, за допомогою нього суб'єкти господарювання врегульовують спори, повертають гроші та поновлюються порушені права, економлять час та зберігають партнерські відносини. Не всі підприємства є великими, такими, що мають у своєму розпорядженні юристів, не потрібно також забувати про фізичних осіб-підприємців, більшість з яких знають право на досить початковому рівні. Проте всі вони у випадку виникнення незрозумілих ситуацій, конфліктів та спорів мають бажання та наміри дієвими способами поновити свої права, сформулювати і донести до контрагента власну позицію та засвідчити її на папері. Тому постає питання: чому б детально не закріпити даний інститут у Господарському кодексі, надавши суб'єктам, у випадку вибору даного способу

захисту, можливість чітко побачити послідовно розписаний мануал, яким можна буде керуватися у випадку вибору суб'єктами досудового порядку врегулювання господарських спорів?

2.2. Організація претензійної роботи на підприємствах

Претензійна робота за своєю суттю є одним із видів юридичної діяльності. Проте окрім того, що в даній сфері основну роботу здійснюють, як правило, юристи підприємства, у цей процес залучаються й інші відділи, служби, підрозділи. Адже на юриста покладається обов'язок систематизувати та скласти воедино усю інформацію стосовно спору, грамотно викласти на папері бачення ситуації від імені суб'єкта господарювання, змістовно аргументувавши та висунувши вимоги і пропозиції вирішення спору відповідно до закону, а на інших - допомогти сформувати юристам цілісну картину, надати ввідні дані щодо конфліктної ситуації, її причин, послідовності дій обох сторін з моменту вступу у взаємовідносини і до моменту порушення прав та законних інтересів. Для цього, окрім словесних пояснень, необхідно зібрати всі документи, що підтверджують отримані дані, на які можна спиратись у претензії, а в подальшому (у випадку неможливості врегулювання спору в досудовому порядку) і в позовній заяві до суду; зробити великий обсяг роботи як пошукової, так і творчої, весь час взаємодіяти з іншими підрозділами.

Вважаємо, що процесу підготовки претензії необхідно приділити достатньо уваги як з боку юристів, так і зі сторони інших співробітників організації. Адже гарно сформована претензія не тільки може допомогти вирішити спір з контрагентом самостійно без залучення третіх осіб, а й стати базою у майбутньому для позовної заяви. Отже аби не робити двічі однієї і тієї ж справи, вже на цьому початковому етапі потрібно зосередитись та спільними зусиллями зібрати якомога більше достовірної інформації, документів, аргументувати та сформувати чітку позицію, щоб на виході отримати гарний результат.

Для того, аби претензійна робота була ефективною, необхідно встановити налагоджену систему, в якій кожен співробітник, відділ, служба знає свої права та обов'язки, обсяг повноважень та терміни їх виконання. Для цього потрібно запроваджувати та реалізовувати на практиці внутрішні документи, як наприклад, посадові інструкції, положення, де поетапно та чітко описати всю процедуру від початку та до її кінця, дії кожного, процес взаємодії працівників структурних підрозділів один з одним, терміни надання певної інформації та документів і т. д.

Міністерством юстиції України було прийнято Рекомендації «Про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, в установі, організації» №35-14/7 від 23.01.2007 року, де надана практична та методична допомога керівникам, юристконсультантам та працівникам структурним підрозділам підприємств відповідно до положень законодавства. Керуючись цими рекомендаціями, підприємства можуть запроваджувати власні внутрішні документи [18].

Для початку кожне підприємство має визначити службу, котра здійснюватиме претензійну роботу. Вважаємо, що це повинні бути особи, котрі мають юридичну освіту та знання у сфері права, що дасть змогу обґрунтувати позицію не тільки логічно, а й у відповідності до законодавства. Тому й не дивно, що за загальним правилом, у переважній більшості це є юридична служба, в якій визначають конкретного працівника або декількох працівників, котрі відповідають за ведення претензійно-позовної роботи. Також у випадку великих компаній, наприклад, у банківських установах, де весь час іде великий потік спорів внаслідок заборгованостей клієнтів, виокремлюється спеціальний відділ, котрий займається саме написанням претензій та в подальшому представництвом суб'єктів господарювання в суді. Проте якщо це невелике підприємство, де для економії часто відсутні постійні юристи чи юридичні відділи, найоптимальнішим варіантом буде обрати відповідальною за складання претензій бухгалтерську службу, як таких, що мають певний зв'язок з заборгованостями та зможуть правильно розрахувати суму боргу та штрафні санкції. І вже, на нашу думку, в останню чергу претензійною роботою можуть займатися фахівці інших

спеціальностей, як наприклад, менеджери чи інженери. І хоча ці працівники працюють у сфері, де виник спір, краще розуміють його сутність, усі підводні камені ситуації, але, на наше переконання, для підготовки претензійних матеріалів все таки потрібні не тільки технічні знання, а й правові [53, с. 35].

Відповідно до Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженого постановою Кабінету міністрів України №1040 від 26.11.2008 року, до обов'язків юридичної служби відносять: організацію претензійної роботи; здійснення контролю за її проведенням [16].

На прикладі Товариства ми можемо побачити, що за Положенням роботи юридичного відділу, затвердженого 02.03.2020 року директором Підприємства, на даний відділ покладено обов'язок ведення претензійно- позовної роботи. Також у кожній з посадових інструкцій, як керівника юридичного відділу, заступника керівника юридичного відділу та юриста Компанії, одним з обов'язків є саме написання претензій та представлення інтересів Товариства в суді. Проте на практиці виходить, що саме цим видом діяльності займається один конкретний працівник (у теперішній час - заступник керівника юридичного відділу), що виявилось більш зручним при розподілі обов'язків між юристами відділу.

Організація претензійної роботи – це цілий комплекс систематизованих та упорядкованих дій, до яких належить:

1. Реєстрація та облік претензій, відповідей на претензії.
2. Підготовка та пред'явлення претензій у зв'язку з порушенням майнових прав і законних інтересів, отримання та аналіз відповідей на претензії.
3. Розгляд претензій, що пред'явлені суб'єкту господарювання, підготовка та надання відповідей на отримані претензії.
4. Пред'явлення позовних заяв /розгляд позовних заяв.
4. Аналіз претензійної роботи.

Якщо претензію готує суб'єкт господарювання, то цей процес починається з надходження інформації про правопорушення. Потрібно зазначити, що так як підприємництвом є взаємодія між суб'єктами господарювання задля

налагоджування між ними ділових зав'язків та ведення бізнесу, то до написання претензії, зазвичай, звертаються не одразу, намагаючись в усній формі вирішити конфлікт. Написання претензії - це вже сигнал того, що або контрагент не бажає йти на контакт, або ж навпаки свідчить про слабкість комунікативних можливостей працівників підприємства у вирішенні конфліктів та підтриманні контактів з контрагентами, що ставить під сумнів їх компетентність. Тому перед тим як прийняти остаточне рішення щодо необхідності розпочинати претензійну роботу, потрібно переконатися, що всі можливі засоби щодо врегулювання непорозуміння були використані. І якщо вирішити конфлікт неможливо – можна спробувати сформулювати свої вимоги та позицію за допомогою претензії.

Отже, спершу необхідно виявити та зібрати усю необхідну інформацію стосовно обставин справи, причин виникнення конфліктної ситуації, позиції суб'єкта господарювання, вимоги, які необхідно пред'явити до боржника. Для цього потрібно, аби існувала чітка система взаємодії між відділами, з детальним описом того, хто і коли має надавати інформацію, чіткі терміни тощо. Надалі наступним кроком буде пошук та підбір усіх документів, що підтвердять дані стосовно спору. Після того як цілісна картина буде сформована, необхідно обрати правові норми, на яких будуть ґрунтуватися вимоги заявника. Далі всі ці зібрані дані викладаються у самій претензії.

Важливим моментом в упорядкуванні процесу ведення претензійної роботи всередині підприємства є необхідність створення журналу реєстрації усіх претензій, відповідей на претензії. Це не тільки допоможе реєструвати та вести облік претензій / відповідей на претензії, а й також може бути місцем формування своєрідної картки стосовно конкретного боржника та спору. Тут може вказуватись дата і номер претензії, усі основні дані стосовно спору (сума заборгованості, назва боржника, початок претензійного провадження, надання відповіді на претензію, дата частково задоволення вимог тощо), також можна ще записувати внутрішній процес взаємодії між відділами (тобто дати обміну та надання інформації, документів тощо). Така консолідована інформація в одному місці дає змогу не тільки швидко зорієнтуватись у справі, а й знайти проблеми й

недоліки в роботі всередині підприємства, адже одразу можна побачити хто, коли і на скільки затягає процес претензійної роботи [32]. Закінчується вся описана вище робота підписанням документів в уповноваженої особи і їх надсиланням боржнику.

Порядок розгляду претензій та надання відповіді на них являє приблизно таку ж послідовність дій. Потрібно зазначити, що сама наявність претензії до підприємства свідчить про наявність проблемних моментів у роботі всередині і в той же час є можливістю віднайти причини та в майбутньому попередити їх повторне виникнення, внести певні корективи та зміни у роботу. Отримавши претензію, необхідно перевірити достовірність усіх вказаних у ній даних, наданих документів, змалювати власне бачення ситуації та сформулювати свою позицію. Тільки після цього можна приступати до аналогічних дій, які вчиняються під час підготовки претензії, тобто перевірки своїх оригіналів/копій документів, їх наявності, оформлення позиції у письмовому вигляді, присвоєння усіх необхідних реквізитів та запис до внутрішнього реєстру.

Також важливим етапом у претензійній роботі є її аналіз. Шляхом систематизації та узагальнення усіх даних підприємство має можливість проаналізувати ефективність існуючої моделі роботи як всієї компанії, так і її структурних підрозділів, схеми їх взаємодії. Так, наприклад, існування великої кількості претензій до компанії, можливо, може свідчити про наявність збоїв у механізмі взаємодії з контрагентами, небажанні будувати ділові відносини та йти на компроміси; повернення заборгованостей внаслідок процедури досудового врегулювання є показником ефективної роботи юридичного відділу чи осіб, що займаються претензійним врегулюванням.

Якщо ж звернутися до діяльності Товариства у цій сфері, то потрібно зазначити, що в останній час Товариство почало вносити зміни до претензійної роботи та її організації. До цього моменту до даного процесу не приділялося значної уваги: не було визначено конкретних осіб/відділ, котрий займався веденням претензійної роботи; жодних внутрішніх положень з цього приводу розроблено не було; реєстру претензій не велося, тому номер/дату присвоювали у

єдиному реєстрі усіх вихідних/вхідних документів; не відбувалося систематизації та, як наслідок, аналізу надісланих претензій, їх результативності тощо.

На сьогодні на Підприємстві було прийнято, на нашу думку, важливий крок у покращенні претензійної роботи: почала створюватися єдина база для усіх спорів Підприємства, де вказуються абсолютно всі необхідні дані та події, що відбуваються у зв'язку зі спробами врегулювати спір. Для цього ІТ-службою за допомогою платформи Microsoft SharePoint, що є внутрішнім корпоративним порталом для здійснення комунікацій між співробітниками компанії та зберігання усієї необхідної інформації, вдалось створити претензійно-позовну базу для систематизації усіх даних, документів та послідовності етапів врегулювання кожної окремої справи та спору. Так після прийняття рішення стосовно початку досудового врегулювання спору юристи заводять усі початкові дані в базу, цим самим створюючи картку для конкретного спору, де вказуються: дата його виникнення (тобто перший день прострочення виконання зобов'язання, контрагент, сума спору, далі з часом картка заповнюється й іншою інформацією стосовно дати подання претензій/отримання відповіді на неї, часткового/повного задоволення позовних вимог, відкриття позовного/виконавчого провадження тощо). Також у справі містяться усі документи: проекти претензій/відповідей, скановані копії оригіналів, повідомлень про вручення, описів вкладення у цінний лист, усіх матеріалів спору, зокрема, договорів, рахунків-фактур, видаткових накладних, актів виконаних робіт тощо. Зручність такої новації вже змогли оцінити співробітники Компанії: тепер для того, аби кожен співробітник міг швидко дізнатися про стан справи, дослідити документи та процес врегулювання спору, не потрібно телефонувати юристам та дізнаватися у них усю інформацію в усній формі. Кожен може з легкістю знайти необхідну йому справу, дослідити її, зробити висновки та отримати необхідну для себе інформацію, або ж заповнити/додати інформацію, яка йому стала відома чи якої не вистачає у картці справи.

Тому з вищенаведеного резюмуємо, що претензійна робота - це не один з видів формальностей чи дарма пророблена робота. Окрім того, що ефективно

обрана стратегія та виклад думок у претензії може дати змогу суб'єктам господарювання вирішити спір, це ще й можливість для підприємства здійснити аналіз своєї підприємницької діяльності, можливість знайти недоліки та пробіли, змінити пріоритети та напрями, це є навіть своєрідним шансом на удосконалення, який потрібно вчасно побачити та реалізувати.

2.3. Переваги та проблематика розвитку інституту досудового врегулювання спору

Інститут досудового врегулювання спору є альтернативою судовій процедурі. Як зазначалося раніше, основною його метою є ефективне розв'язання конфліктів у короткий проміжок часу з найменшими затратами. Якщо раніше законодавцем було відведено цьому інституту значну роль, що проявлялася вже під час звернення до суду, коли у випадку недотримання сторонами процедури досудового врегулювання спору заяву залишали без розгляду та повертали позивачу. Наразі ж такі дії суду інтерпретуються як незаконні та такі, що перешкоджають конституційному праву кожного на вільний доступ до правосуддя. Внаслідок процесуальних нововведень статті, що стосувались досудового порядку, були прибрані з ГПК України. Отже на даному етапі окрім статті 222 ГКУ, де надається загальна інформація щодо претензійного врегулювання спору, декількох спеціальних нормативно-правових актів та розкиданих по кодексах розрізнених «ремарок» щодо досудового порядку у певній сфері господарювання, більше ніде повноцінної інформації щодо даного інституту, яка б надала цілісну картину, знайти не можна.

То виникає питання: чи не перетворився даний інститут внаслідок таких новацій у пережиток минулого та, окрім поодиноких випадків обов'язкового врегулювання у досудовому порядку, в інших ситуаціях у своєрідну формальність, а його застосування лиш для того, «аби було та/або для плюсику в суді серед юристів-старожилів»? Адже фактично, якщо проаналізувати все сказане нами вище, виходить, що обов'язковість інституту створювала його

використання суб'єктами господарювання, внаслідок чого і процедура була детально врегульована. Після зведення претензії у ранг диспозитивного - і нормативне врегулювання стало необов'язковим.

Щодо цього ми маємо таку позицію: даний інститут знаходиться у сфері, куди вступають суб'єкти підприємництва, що мають бажання займатися бізнесом, тобто діяльністю з власної ініціативи, що передбачає наявність авантюри та ризику, невідомого та непередбачуваного. Не всі підприємці є великими гравцями в бізнесі, які можуть собі дозволити мати великий штат персоналу, що у будь-який момент допоможе владнати ситуацію та знайти правильне рішення. Багато з суб'єктів – це новачки та аматори, які крок за кроком намагаються собі вибити місце під сонцем у обраній ними сфері діяльності та паралельно так само крок за кроком опановують ази бухгалтерської справи, юридичної діяльності, маркетингу, менеджменту і т.д. При виникненні конфліктної ситуації з бізнес-партнерами чи іншими особами кожне підприємство/підприємець буде намагатися вирішити спір швидко та дешево і, звичайно ж, мабуть, без залучення держави з відомою усім паперовою волокитою та формалізмом. Тим паче не кожен матиме бажання та змогу самостійно вести справу в суді чи залучати третіх осіб, як-то адвокатів чи юристів для допомоги в цьому. Тому найчастіше найпершим способом, до якого вдаються суб'єкти господарювання, є саме претензійний.

Досудовий порядок врегулювання спору має ряд переваг перед судовим вирішенням спору.

1. Процедура є більш м'якішою для обох сторін та дозволяє зберегти ділові відносини між сторонам із продуктивним і взаємовигідним подальшим співробітництвом.

2. Сторони не несуть зайві грошові витрати на копіювання/відправлення документів відповідачам та суду, сплату судового збору, винагороди адвокатам/юристам, судові експертизи, залучення інших фахівців.

3. Це дає можливість зекономити час, адже внаслідок великої завантаженості судової системи процес розгляду навіть незначних справ може затягнутися на довгі місяці або навіть і на роки. Також яскравим прикладом є

ситуація, котра виникла зараз внаслідок встановлення карантину та запровадження посиленних протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Внаслідок заходів, встановлених державою, суди на тривалий час зупинили свою роботу, розгляд справ, котрі знаходилися у провадженні – перенесли на невизначений строк, а постанови/рішення, котрі були прийняті судом, місяцями не набирали законної сили.

4. Процедура дозволяє уникнути розголосу та не завдає значного впливу на репутацію. У той же час уся інформація щодо судових справ перебуває у вільному доступі.

5. Сторони під час досудового врегулювання не затиснуті в рамки предмету спору і вільні у знаходженні компромісу та взаємодії один з одним, а як наслідок знаходження спільного вигідного рішення. Також не потрібно забувати, що всі дії учасників справи повинні чітко відповідати нормам закону, а у випадку наявності погрішностей у документах, недостачі доказів чи ще якихось даних – суд може направляти документи на доопрацювання, залишати позов без руху тощо.

Тому здається, що обрання саме досудової процедури врегулювання господарського спору є очевидним. І ось особа, яка в передчутті швидкого вирішення проблеми, перед написанням претензії звертається до законодавства, аби дізнатися щодо даної процедури усю необхідну інформацію, в результаті бачить дуже сумну картину: наче певні положення і визначені законодавцем, проте жодних деталей, гарантій виконання боржником законних вимог позивача та навіть гарантії того, що надійде відповідь на претензію, у нього немає.

Вважаємо, що претензія для заявника є своєрідним способом сформулювати та оформити послідовно свої вимоги та викласти їх боржнику. Це є одним із методів ведення бізнесу, адже бізнес – це не лише про заробляння грошей, а й про правильну взаємодію між суб'єктами господарювання. На нашу думку, однією з правильних взаємодій якраз і є направлення письмової вимоги, оформленої відповідно до законодавства, боржнику, а не усні домовленості й обіцянки. І чим швидше кредитор розпочне письмову претензійну роботу з боржником, тим

більше шансів він матиме на те, що його права будуть поновлені, а зобов'язання виконані контрагентом. Проте ряд прогалин, котрі існують на законодавчому рівні, сьогодні створює низьку ефективність процедури досудового врегулювання господарських спорів та зумовлює необхідність внесення до даного інституту певних змін. Наведемо на нашу думку ряд проблем, котрі існують у цій сфері.

1. Відсутність чітко прописаної процедури досудового врегулювання.

Ми вважаємо, що даний інститут має досить великий потенціал. А розпочати розкривати його потрібно саме з правильного законодавчого закріплення. Досить вірним було рішення прибрати положення щодо досудового врегулювання з процесуального кодексу, проте, прибравши цю інформацію з одного місця, доцільно було б перемістити її в інше, а якщо бути точнішими – саме у Господарський кодекс, у окремий розділ під назвою «Досудове врегулювання спору» або ж кращим рішенням було б, на нашу думку, створення окремого нормативного правового акту рекомендаційного характеру типу Рекомендацій / Положення щодо порядку досудового врегулювання спору. У даному розділі/документі, на наш погляд, можна було б описати і зібрати усю необхідну для звичайного підприємця інформацію, за допомогою якої б він зміг сформувати повну картину та власне бачення переваг та можливостей, що будуть надані йому даним інститутом.

Така методика застосовується у деяких країнах, зокрема, у США. Так Є. І. Носирєва зазначає, що в США положення, що регулюють досудові процедури врегулювання суперечок, приймаються громадськими організаціями, серед яких Американська арбітражна асоціація та Асоціація американських адвокатів. В таких документах вказуються процесуальні правила для сторін, їх представників і посередників. За своїм значенням такі положення є рекомендаційними. Однак уклавши угоду про врегулювання спору за допомогою тієї чи іншої процедури, сторони зобов'язані їй підкоритися [60, с .17].

2. Втрата часу. Підприємець, котрий має бажання вирішити конфлікт шляхом, на його думку, набагато продуктивнішим від звернення до суду, повинен дійсно бачити реальні переваги претензійної роботи. А на практиці виходить, що

боржник замість реальних дій обирає тактику затягування справи шляхом безглузлого листування та обіцянок, що збільшує терміни врегулювання конфлікту, допоки строк позовної давності спливає.

3. Претензія є своєрідним попередженням про серйозність намірів кредитора та можливість майбутнього звернення до суду. У такому випадку, якщо боржник немає можливості або бажання погасити борг, отримавши претензію, він може з легкістю зробити все, аби уникнути негативних наслідків для себе та для свого майна. Є безліч варіантів, котрі досить обширно наводить В.В. Резнікова, вказуючи, серед найбільш відомих і простих схем – вивід активів, приховування майна і грошових коштів, а то й взагалі припинення своєї діяльності [34, с. 232]. У цьому випадку діє відоме правило: «Попереджений – означає озброєний», в той час як кредитор виявляється у незахищеній позиції з неможливістю, як це можна зробити у судовому порядку, навіть застосувати забезпечувальні заходи.

4. Відсутність впевненості у тому, що визнана або частково визнана претензія буде виконана боржником. Тобто повертаючись до вищезазначеного, визнання боржником претензійних вимог може бути лиш способом затягнути час та виграти для себе можливість обрати стратегію поведінки. Фактично кредитор може бути впевненим у тому, що боржник виконає своє зобов'язання, тільки з добросовісними контрагентами. А про яку добросовісність можна говорити, якщо контрагентом уже були порушені взяті на себе зобов'язання, причиною чого і стало написання претензії. Тому постає необхідність надання можливості виконання визнаної претензії за допомогою держави або ж надання певних гарантій суб'єкту, претензійні вимоги якого були офіційно визнані, та у разі їх невиконання – додаткових відшкодувань та сплати відповідних штрафів.

Аналіз претензійного врегулювання спору на практиці хочемо здійснити на прикладі Товариства. Так склалося, що його діяльність не пов'язана з великою кількістю претензій чи судових справ, проте за останні два роки у Товаристві було підготовлено та надіслано 5 претензій. Фактично ситуація щодо досудового врегулювання наступна: від менеджерів надходить повідомлення про необхідність підготовки претензії у тому випадку, коли контрагент або ж зовсім не бажає йти

на будь-який контакт, або ж чесно зізнається, що задовольнить вимоги тільки через примусове стягнення (у випадку з підприємством комунальної форми власності КП «Науково-виробничий комплекс «ІСКРА»). Тобто у обох випадках були використані усі можливі методи ведення переговорів, з яких зробили висновки, що зобов'язання виконувати контрагенти не збираються, а написання претензії - це є лише формальною необхідністю, прописаною в інструкціях діяльності Товариства, та своєрідною підготовкою до безпосереднього звернення до суду. Це підтверджується і статистикою: з 5 претензій жодної задоволено не було, на жодну з них боржники не надали відповіді, за поверненням заборгованості по кожній справі довелося звертатися до суду.

Отже, підбиваючи підсумки, вважаємо за необхідне здійснити систематизацію та консолідацію норм щодо претензійного порядку врегулювання спору шляхом створення окремого розділу у Господарському кодексі чи окремого нормативно-правового документу рекомендаційного характеру, де детально описати досліджувану нами процедуру. Також важливим кроком у зміцненні положення інституту досудового врегулювання спору послугує запровадження норм щодо відповідальності осіб у наслідок зловживання своїми правами під час врегулювання спору та недотримання визнаних та взятих на себе зобов'язань надання відповіді на претензію.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У сучасному суспільстві ведення бізнесу неможливе без конфліктів. Завданням держави є створення достатніх умов для захисту суб'єктами господарювання своїх порушених прав та інтересів. Для цього законодавцем було надано можливість використання окрім судового способу врегулювання спору, ще й альтернативних, до яких належить інститут досудового врегулювання спорів.

У цій науковій роботі було висвітлено положення та висновки як у галузі теорії права, так і з практичної сторони, що дає змогу комплексно розглянути інститут досудового врегулювання господарських спорів. У процесі дослідження було отримано такі висновки та результати:

1. У сучасних умовах наявна велика кількість альтернативних методів вирішення спору, котрим притаманні спільні ідеї та ознаки, основними з яких є збалансування прав та інтересів учасників спору, відновлення правопорядку та юридичної рівноваги між сторонами спору. Інститут досудового врегулювання спору являє собою альтернативний метод вирішення спору.

2. Інститут досудового (претензійного) врегулювання, як самостійний правовий інститут, є сукупністю заходів, що здійснюються стороною, права якої порушено, для безпосереднього вирішення спору зі стороною, яка є порушником цих майнових прав чи інтересів.

3. Вимога щодо абсолютної обов'язковості у дотриманні інституту досудового врегулювання чи відмови від такої змінювалась в залежності від економічного стану країни та господарських відносин. На даний час відповідно до положень ГПК України сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи передбачені законами як обов'язкові.

4. Раніше процедура досудового врегулювання спору була досить детально врегульованою процесуальним законодавством, проте наразі внаслідок виключення цих статей з нової редакції ГПК України процедура досудового

врегулювання стала досить нечіткою та розмитою, що у свою чергу створює ряд проблем для сторін спору та призводить до надання переваги учасниками іншим більш врегульованим та зрозумілим альтернативним способам захисту свої прав та інтересів.

5. Не зважаючи на законодавчу невизначеність, досудовий порядок врегулювання спору має ряд переваг, адже дозволяє зберегти ділові відносини між сторонам із продуктивним і взаємовигідним подальшим співробітництвом; зменшити грошові витрати на залучення третьої сторони, суду тощо; зекономити час; уникнути розголосу та мати можливість знайти компроміс задля прийняття спільного взаємовигідного рішення.

6. Кожен суб'єкт підприємництва повинен приділяти достатньо уваги організації ведення претензійної роботи. Так для початку на підприємстві має існувати налагоджена система перевірки ступеню ризиковості контрагенту, зокрема, шляхом перевірки усієї інформації за доступними реєстрами (значно спрощують процес спеціальні аналітичні системи типу YouControl), далі потрібно налагодити систему оптимальної взаємодії між співробітниками / відділами / структурними підрозділами, що повинна бути прописана у внутрішніх інструкціях, для оптимізації усіх стадій претензійної роботи, починаючи з реєстрації та обліку документів, закінчуючи пред'явленням контрагентові. Найоптимальніша модель, на нашу думку – ведення претензійної роботи юристами / юридичним відділом підприємства та створення єдиної доступної для усіх співробітників бази для роботи зі спорами, де кожен матиме змогу дізнатися про стан розгляду справи, її етап, певні нюанси тощо.

7. Добре налагоджена претензійна робота дає змогу покращити роботу підприємства як всередині між структурними відділами, так і ззовні у взаємовідносинах з контрагентами: окрім того що ефективно обрана стратегія та чіткий виклад думок у претензії може дати змогу суб'єктам господарювання вирішити спір, це ще й є можливістю для підприємства здійснити аналіз своєї підприємницької діяльності, знайти недоліки та пробіли, змінити пріоритети та

напрями, це є навіть своєрідним шансом на удосконалення, який потрібно вчасно побачити та реалізувати.

8. Вважаємо, що реформування даного інституту є важливим кроком, котрий допоможе підвищити привабливість досудового врегулювання спору та надати інституту реальну перевагу перед іншими способами захисту порушених прав та інтересів. Проте даний процес повинен супроводжуватись рядом послідовних дій з боку законодавця, що поступово змінять та покращать правове поле в даній сфері. Основним кроком має бути створення документу рекомендаційного характеру, котрий буде «правовим помічником» суб'єктам господарювання у питанні щодо досудового врегулювання, його процедури.

9. У законодавстві України відсутній дієвий механізм виконання визнаної претензії, що у свою чергу повністю зводить нанівець ефективність та затребуваність претензій. Вважаємо, важливим кроком стане запровадження норм щодо відповідальності осіб унаслідок зловживання своїми правами під час врегулювання спору та недотримання визнаних та взятих на себе зобов'язань щодо надання відповіді на претензію, що допоможе захистити положення кредитора перед боржником та його діями після отримання претензії. Одним із варіантів є надання визнаної претензії статусу документа, котрого буде достатньо для відкриття наказного провадження та видачі судового наказу, з яким позивач матиме повне право звернутися до виконавчої служби для поновлення своїх порушених прав та інтересів. Також не виключаємо можливості у подальшому віднесення визнаної претензії без залучення суду до виконавчого документа, за яким суб'єкт господарювання матиме право безпосередньо звернутися до виконавчої служби щодо поновлення порушених прав та інтересів.

Враховуючи наведені висновки та результати, **пропонуємо** наступне:

1) здійснити систематизацію та консолідацію норм щодо претензійного порядку врегулювання спору шляхом створення окремого розділу у Господарському кодексі чи окремого нормативно-правового документу рекомендаційного характеру (Інструкція / Рекомендація), де детально описати досліджувану нами процедуру, зібрати усю необхідну для суб'єкта

підприємництва інформацію, за допомогою якої б він зміг сформувати повну картину та власне бачення переваг та можливостей, що будуть надані йому даним інститутом;

2) доповнити статтю 129 Господарського процесуального кодексу України пунктом 9-1 наступного змісту:

«Стаття 129. Розподіл судових витрат

9-1. У разі якщо спір виник внаслідок порушення особою, яка бере участь у справі, досудового порядку врегулювання спору, передбаченого законом або договором, в тому числі порушення терміну подання відповіді на претензію, залишення претензії без відповіді, суд покладає на цю особу судові витрати незалежно від результатів розгляду справи»;

3) внести зміни у статтю 148 Розділу II Господарського процесуального кодексу України, доповнивши пунктом 1-1:

«Стаття 148. Вимоги, за якими може бути видано судовий наказ

1-1. Судовий наказ може бути видано у випадку звернення особи з визнаною боржником, проте не виконаною під час досудового врегулювання спору, претензією, шляхом подання до суду відповідної заяви та документу, що підтверджує визнання боржником вимог, вказаних у претензії».

4) доповнити частину першу статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 02.06.2016 року пунктом 1-2 наступного змісту:

«1. Відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню рішення на підставі таких виконавчих документів:

1-2) документи, що підтверджують визнання боржником вимог, вказаних у претензії».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 . №№ 254к/96-ВР. Дата оновлення 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254к/96-вр> (дата звернення: 25.02.2020).
2. Арбітражний процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991. №1798- XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/ed19911106> (дата звернення: 01.03.2020).
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
4. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 28.02.2020).
5. Кодекс Торговельного мореплавства України : Постанова Верховної ради України від 09.12.94 р. № 277/94-ВР. Дата оновлення : 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-вр#Text> (дата звернення: 22.08.2020).
6. Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) згідно з текстом Протоколу змін від 3 червня 1999 року : Закон України від 05.06.2003 № 943-IV. Дата оновлення: 05.06.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_291#Text (дата звернення: 13.08.2020).
7. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011. № 3393-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536.
8. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо досудового порядку вирішення господарських спорів : проект Закону України від 05.03.2019. №10126. URL : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JH7TA00A.html (дата звернення : 07.04.2020).

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо досудового врегулювання спорів : Закон України від 23.06.2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 33. Ст.427.
10. Статут залізниць України : Постанова від 06.04.1998. №457. Дата оновлення: 03.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-98-п#Text> (дата звернення: 22.08.2020).
11. Угода про міжнародне залізничне вантажне сполучення (УМВС) від 01.11.1951. Дата оновлення 16.10.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_011#Text (дата звернення: 15.08.2020).
12. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2020 № 435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.08.2020)
13. Цивільний кодекс Української РСР : Закон Української РСР від 18.07.1963. №1540- VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06> (дата звернення: 24.02.2020).
14. Цивільний процесуальний кодекс республіки Казахстан : Закон от 31.10.2015 р. №377- V. Дата оновлення: 07.07.2020. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34329053 (дата звернення: 10.08.2020).
15. Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: указ Президента України від 20.05.2015. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text> (дата звернення: 08.08.2020)
16. Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації : постанова Кабінету міністрів України від 26.11.2008. №1040. Дата оновлення: 15.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-п#Text> (дата звернення: 14.09.2020).
17. Організація ефективної претензійно-позовної роботи : Рішення колегії Головного територіального управління юстиції у Хмельницькій області від 15.06.2016 № 26. Хмельницький. 2016. 22 с.

18. Про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, в установі, організації : Рекомендації Міністерства юстиції України від 23.01.2007. № 35-14/7. Дата оновлення: 23.01.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v14_7323-07 (дата звернення: 01.03.2020).

19. Щодо надання роз'яснення стосовно правосуб'єктності підприємства : лист Міністерства юстиції України від 05.11.2004 №19-45-1332. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1332323-04#Text> (дата звернення: 18.08.2020).

20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ «Торговий дім» Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення ч.2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 09.07.2002 № 15-рп/2002 (Справа № 1-2/2002). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02> (дата звернення: 24.02.2020).

21. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 26.05.2015 у справі № №904/1674/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44481614> (дата звернення: 21.08.2020).

22. Рішення Господарського суду Донецької області від 20.03.2020 у справі № 905/119/10. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88323678> (дата звернення: 20.08.2020).

23. Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань: Постанова Пленуму Вишого господарського суду України від 17.12.2013 №14. Дата оновлення: 16.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014600-13#Text> (дата звернення: 13.08.2020).

24. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України : лист Вишого господарського суду України від 07.04.2011. №01-8/211. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_211600-08#Text (дата звернення: 15.08.2020).

25. Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29.05.2013 №10. Дата оновлення: 10.07.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-13#Text> (дата звернення: 15.08.2020).
26. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6.11.1996. *Офіційний вісник України*. 1996. № 9. С.139-141.
27. Балюк І. А. Досудове врегулювання господарського спору: обов'язок чи право. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 172-185.
28. Вознюк Н. Альтернативні способи вирішення господарсько-правових спорів. *Юридична Україна*. 2013. № 10. С. 80-83.
29. Граб С.О. Досудове врегулювання як одна з форм вирішення господарських спорів. *Науковий вісник Львівської комерційної академії*. Серія : Юридична. 2015. № 2. С. 171-180.
30. Зобов'язальне право: теорія і практика: Навч. посібник/ редкол.: О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць та ін. : Юрінком Інтер, 1998. 912 с.
31. Коростей В. І. Організація господарсько-правової роботи на підприємстві. Юго-Восток. 2008. 158 с.
32. Кузьмін Д. Л. Претензія як спосіб досудового врегулювання господарського спору. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2009. №48. С. 44 - 48.
33. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні : дис. ... канд. докт. юрид. наук. 12.00.01. Київ. 2019. .484 с.
34. Резнікова В. В. Досудове врегулювання господарських спорів: необхідність та шляхи реформування. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4. С. 227–238.
35. Савченко О. В. Досудове врегулювання господарських спорів // *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 66-70.

36. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник ; пер. з рос. О.Ф. Скакун. Харків : Консул, 2001. 656 с.
37. Словник Української мови : в 11 томах / редкол.: І. К. Білодіда та ін. К.: Наукова думка, 1970—1980. Т. 11. URL : http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (дата звернення: 24.08.2020).
38. Степанова Т. В. Про деякі прогалини порядку досудового врегулювання господарських спорів. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2005. № 1. С. 195–197.
39. Ткачук О. С. Альтернативне вирішення спорів як форма захисту цивільних прав, свобод та інтересів. *Проблеми законності*. 2016. № 133. С. 20–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_133_4 (дата звернення: 25.07.2020).
40. Ханик-Посполітак Р. Ю., Посполітак В.В. «Досудове», «альтернативне», «позасудове» врегулювання/вирішення приватноправових спорів: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право : науково - практичний господарсько - правовий*. 2019. № 1. С. 38-44.
41. Шабанов Р., Ждан М. Досудове врегулювання господарських спорів: співвідношення норм матеріального та процесуального права. *Підприємство, господарство і право*. 2018. №2. С. 63-67.
42. Шинкар Т. Сутність процедур примирення у системі альтернативного вирішення юридичних конфліктів (спорів). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. 2017. № 876. С. 219–226.
43. Шустік О.Ю. Корпоративні конфлікти: удосконалення процедури вирішення. *Юридичний вісник України*. 2007. №1. С.1 – 9.
44. Юридична енциклопедія : редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5. 736 с.
45. Алмазова З.Л. Социальные и ценностные основы регулятивной функции : дис. ... канд.юр.наук : 12.00.01. Краснодар, 2016. 188 с.

46. Банников Р.Ю. Досудебный порядок урегулирования споров. Инфотропик Медиа. 2012. 240 с.
47. Бегаева А.А. Правовая природа альтернативных способов урегулирования корпоративных споров. *Государство и право*. 2009. №2 С.41-44.
48. Гегель Г. В. Ф. Философия права. ред. Д. А. Керимов, В.С. Нерсисянц. Мысль, 1990. 526 с.
49. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан : Закон от 31.10.2015 № 377-V. URL : https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34329053 (дата обращения : 10.08.2020)
50. Клеандров М.И. Досудебные формы защиты прав хозяйствующих субъектов. *Проблемы доступности и эффективности правосудия в арбитражном и гражданском судопроизводстве*. 2001. 163 с.
51. Князев Д. В. Досудебное урегулирование спора в арбитражном процессе в контексте примирительных и иных досудебных процедур в зарубежных юрисдикциях. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2017. №6. С. 56-65.
52. Коломийцев А. М. Претензионная работа. *Экспресс-анализ законодательных и нормативных актов*. 2008. № 15. – С. 34-37.
53. Коммерческий договор: от заключения до исполнения / Л.П. Дашков и др. Москва : Маркетинг, 2013. 324 с.
54. Коннов А. Ю. Понятие, классификация и основные виды альтернативных способов разрешения споров. *Журнал российского права*. 2004. № 12. С.55-65.
55. Леннуар Н.Н. Альтернативное разрешение споров: переговоры и медиация: Учеб.-метод. Пособие. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского института права имени Принца П.Г. Ольденбургского, 2004. 100 с.

56. Малюкина А.В. Концентрация процесса - основа своевременного и правильного рассмотрения гражданского дела : дис. ... канд. юр.наук. 12.00.15, 2008. 143 с.
57. Медникова М. Е. Досудебное урегулирование споров в сфере экономической деятельности: проблемы теории и судебной практики : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.15. Саратов, 2006. 231 с.
58. Михель Д.Е. Альтернативное разрешение споров как теоретико-правовая категория. Медиация: теория, практика, перспективы развития. 2015. С. 39-45.
59. Нехороших А.М. Претензионное производство как институт досудебного урегулирования споров, возникающих из правоотношений по железнодорожной перевозке грузов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15. Саратов, 2004. 190 с.
60. Носирева Е.И. Альтернативное разрешение гражданско-правовых споров в США : автор. дис. ... докт. юр. наук. 12.00.15. Воронеж, 2001. 65 с.
61. Носирева Е.И. Концепция претензионного порядка урегулирования споров в трудах советского периода и ее современное значение. *Труды Института государства и права Российской академии наук*. 2017. С. 174-185.
62. Об утверждении Положения о порядке предъявления и рассмотрения претензий предприятиями, организациями и учреждениями и урегулирования разногласий по хозяйственным договорам : постановление Совета Министров СССР от 17.10.1973 г. № 758. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_8186.htm (дата звернения: 22.02.2020).
63. Письменна Л. Оформление претензии. Основные требования. *Экспресс-анализ*. 2008. №19. С. 33-36.
64. Таранова Т.С. Альтернативный порядок разрешения споров. *Университетские научные записки*. 2012. №1(41). С. 317-322.

65. Хозяйственный процессуальный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 15.12.1998 №219-З. URL : <http://kodeksy.by/hpk> (дата звернення 25.02.2020).

66. Яковлев В.Ф. Досудебное урегулирование споров и урегулирование споров на ранней стадии судопроизводства : стенограмма Интернет-конференции Председателя Высшего Арбитражного суда Российской Федерации. URL : <http://www.arbitr.ru/news/press/20040219/index.htm>. (дата обращения : 10.09.2020)

67. Alternative dispute resolution for consumers. URL : <https://www.gov.uk/government/publications/alternative-dispute-resolution-for-consumers/alternative-dispute-resolution-for-consumers> (дата звернення : 02.08.2020).

68. Alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) : Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2013/11/oj> (дата звернення: 14.08.2020).

69. Using Alternative Dispute Resolution to solve your consumer problem. URL : <https://www.citizensadvice.org.uk/scotland/law-and-courts/legal-system-s/settling-out-of-court/using-alternative-dispute-resolution-to-solve-your-consumer-problem-s/> (дата звернення : 12.07.2020).

70. What is ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION? // Black`s Law Dictionary. URL : <https://thelawdictionary.org/alternative-dispute-resolution/> (дата звернення : 10.07.2020).